د سپک کتابتون د خپرونو لړۍ

سلسله ء نشرات کتابخانه ء سپک

۳

د چکریو منار

منار چکری

کریس .م. دورنیخ

د افغانستان د فرهنگی میراث ساتنی ټولنه

انجمن حفظ میراث فرهنگی افغانستان

۱۳۷۸

ACKU

د سپک کتابتون د خپرونو لړۍ

د چکړ یومنار

لیکوال

کریس . م. دورنیخ

پښتو ژباړن

پوهنمل امان الله صمیم

PROPERTY OF ARIC Established 1999

PROPERTY OF ACKU 8266

د افغانستان د فرهنګي میراث ساتنې ټولنه

۱۳۸۷

AFGHANISTAN CENTRE AT KABUL UNIVERSITY
3 ACKU 00008266 8

ليکوال:

کريس. م. دورنبخ د جرمني د برلين په ښار کې ژوند کوي. په ۱۹۶۹م کال کې يې دستت کوارت له پوهنتون څخه د مهندسي په څانګه کې ماستري اخيستې ده او له هغه وخته راپديخوا يې په چين او جاپان کې کار او مطالعه کړې دي؛ په ۱۹۶۵م کال کې يې په افغانستان کې هم څېړنې کړې وي.

د کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم : د چکړيو منار

ليکوال : کريس . م. دورنبخ

پښتو ژباړن : پوهنمل امان الله صميم

خپروونکی : د افغانستان د فرهنګی ميراث ساتنې ټولنه (سپک)

اډيټران : نانسی. هچ دوپرې ، صبور الله سياه سنګ او سر محقق زلمی هيوادمل.

د چاپ کال : ۱۳۷۸ هـ ش/ ۱۹۹۹ م.

د چاپ شمير : ۱۰۰۰

د چاپ ځای پيښور

پته : اريک پست بکس نمبر ۱۰۸٤ ، يونيورستي ټاون، پيښور-پاکستان

ای ميل : ic @ brain. net. pk

کمپوزر : عبدالوسيم عزيز

٥٧

د سپک کتابتون د خپرونو لړۍ

د افغانستان د فرهنګی میراث ساتنې ټولنه (سپک) چې په اسلام- آباد، پېښور او کابل کې ځانګي لري، په ۱۹۹٤م (۱۳۷۳ هـ ش) کال کې جوړه شوه.

د نوموړې ټولنې هدف په افغانستان کې دننه او بهر له مختلفو ادارو، مؤسسو او ځانګړو خلکو سره د اطلاعاتو مبادله، د معلوماتو شریکول او تماسونو ټینګول دي.

د سپک ټولنه د خپلو غړو د ګډو هڅو له لارې بریالۍ شوې ده چې د موزیمونو، لرغونو سیمو، تاریخی آبداتو او لاسی صنایعو مصور کتلاک جوړ کړي.

د سپک د افغاني او نړیوالو غړو لپاره، د ټولنې د فعالیتونو په باب خپرونه خپریږي چې هدف یې د ښو او پراخو اړیکو ساتل او دغو اړیکو ته د عامه اطلاعاتی وسایلو او مبلغینو له لارې وده ورکول دي.

د سپک کتابتون د خپرولو لومړی هدف- د هڅونی د کوششونو د یوې برخې په توګه -د افغاني فرهنګي میراث له مختلفو برخو سره د لوستونکي آشنا کول دی.

ددی لړۍ هره ګنه د یوې تاریخي آبدې، یوې لرغونې سیمې، یو تاریخی اثر یا کله هم نورو اړوندو مطالبو ته چې له پالیسۍ او محافظوی چارو سره اړه لري وقف شوې ده.

د متخصصینو په واسطه لیکل شوې مقالې د تحریر هیئت له خوا انتخابیږي او په پښتو، دري او انګریزي ژبو خپریږي. ددې کارله سرته رسولو څخه هدف دادی چې د مختلفو سطحو لوستونکیو معلوماتو ته وده ورکړل شي.

فهرست

عنوان	مخ
سریزه	۱
د چکړیو منار	۳
تاریخي زمیني	۵
مهندسي قریني	۱۵
لرلیدنه	۲۰
جوړښتي ځرنګوالی	۲۲
د جوړیدو ځرنګوالی	۲۵
انجنیری سمون	۲۷
لرغونتوب	۲۸
سرچینه	۳۰

سريزه

د چکړ يو د منار ړنګيدنه په حقيقت کې د افغانستان د لرغونيو فرهنګي مواريثو لپاره يوه نه جبرانيدونکې ضايعه ګڼله کيږي. دا منار چې په ډير برم او لوړ غرور د غره په سر د ننګ ولاړ و په خپل ذات کې د خپلې لرغونې کورنۍ د تاريخي هويت وروستۍ بيلګه شمير له کيده.

دې ستنې، يا په بله وينا د بودا دې ځلاندې اروانېټې، له اتلسو څخه د زياتو پيړيو په بهير کې بالاخره خپله درنه موازنه له لاسه ورکړه او د ۱۹۳۰م کال په لسيزه کې هغه وخت چې بيايې نړيوال شهرت ترلاسه کړ په ډيره خطرناکه توګه يوې خواته راکوږ شوی ؤ.

د ۱۹۲٤م او د ۷٦-۱۹۷٤م کلونو په بهير کې د منار د بيا جوړونې لپاره هڅې پيل شوې، مګر د ۱۹۸۰م کال په لسيزه کې د ټانک د مرمۍ په لګيدو سره يې يوه برخه زيانمنه شوه چې په پای کې همغې خواته کوږ شو او بيا په همغې خو اونړيد او چپه شو.

ما په خپله لومړی ځل د جرمنی محصلانو له يوې ډلې سره يو ځای په

کابل کې د دوو منارو د موجودیت خبرتیا ترلاسه کړې وه، په ۱۹۶۵م کال کې می افغانستان ته د یوه کاري او څېړنیز سفر لپاره تیاري ونیو. له بلې خوا د بن د پوهنتون استاد کلوس فیسچر "Klaus Fischer" هم د یوه رالېږلي لیک په ترڅ کې ټینګار وکړ چې باید د الرغوني اثر (د چکړیو منار) له نژدې ولیدل شي او مصور اسناد ورڅخه برابر او ترلاسه شي؛ هماغه ؤ چې د همغه کال د اګست او سپتمبر په میاشتو کې د چکړیو منار ته ورغلم چې لومړی هغه د هندسي جوړښت له مخې تر څېړنې لاندې ونیسم.

فکر کوم زه له هغو ګوتو په شمار بهرنیو څخه وم چې خپله نیغ غره ته وروختم او په دې بریالی شوم چې سهار وختی په لمر څرک کې د منار ختیځ لوری عکاسی کړم. د همدغې څېړنې په اساس د منار د ځنډن تاریخ، انجنیری، ډیزاین او د سبک څېړنې سره ښایسته مصور متن لاس ته راغی. دې کار په ۱۹۶۹م کال کې له پوهنتونه څخه د یوه انجنیر په توګه زما د فراغت د ډیپلوم یوه برخه راجوړه کړه.

له څو کلونو راپدیخوا هڅه کوم چې ټولې ختیځې او لویدیځې لرغونې سرچینې، منابع او همدارنګه په دې اړوند نورې لیکنې راټولې کړم چې د چکړیو د منار په باب خپل مونوګراف ولیکم.

د نانسي دوپرې، د SPACH خوځند او هڅاند ټیم د مهربانۍ او لوریښنې له مخې د منار لومړنۍ تصویر ما ته راوسپاره، خوشاله یم چې د SPACH دخپرونې لپاره د چکړیو د منار په باب دا لنډه لیکنه لیکم.

د چکړیو منار

افغانستان یوه لرغوني او لاینحله معما ، له لاسه ورکړه. د ۱۹۹۸م کال د مارچ د میاشتې په یوه توره شپه کې د چکړیو منار ونړېد. داسې ولویده چې غړیې د یوې چادونې په شان د منار دغره لمنی ته پراته کلی ولړزول او په تپه تیاره کی یې تول له خو بهرا پاڅول. د منار له نړیدو څخه نژدې د وه اوه نی وروسته بریگیته نیویاخر د SPACH د خپرونی مسؤول مدیر دغه الکترونیکی پست راولیږه:

« ډاروونکی خبر درکوم ، د چکړیو منار برباد شو ، هسې چی زموږ حال دلته خراب شو ، ښایی ته به هم هلته ډیر خپه شې. افغانان او نړیوال همدا وایي چې دوی خپل تاریخ له لاسه ورکړ ، ډیر خپه یم چې مې په همغه خپل لرغوني ښایست د چکړ یو منار ونه لید. »

د چکړیو د منار هماغه لومړنی تصویر چې ماولید ، ماته دا پوښتنه راپیدا شوه چې په دې باب کومی لیکنی ته زړه ښه کړم که څنگه؟ ځکه چې ددې منار په برخه کې زما ړومبنی لیکل شوی مونوگراف ښایی په دولتی مرسته په ۱۹۹۹ کال کې چاپ او خپور شي ، نومی له ځانه سره وویل چی له دې نه به بل ښه کار نه وي چې په دې اړوند - د منار په باره کې - یوه مقاله ولیکم.

په ۱۹ پیړی کې دنیا په دې خبره شوه چې دې منار د څلورو د رجو په اندازه د جنوب یعنې د غره خواته ، هغې خواته چې باران ، یخ او باد خوړلی کوږوالی ، موندلی دی.

دا تیایمی لسیزې په بهیر، یا په افغانستان باندې د روسانو د تیرې په دوران کې د کابل د جنوب ختیځو سیمو د ودانیو د ساتنې په وړاندې له بې پروایې او غفلت څخه کار اخیستل شویدی، په ډیرو ودانیو باندې مرمۍ لګیدلې دي.

ددې منار یو لوی او په زړه پورې تصویر چې «افغانستان د شوروی ویتنام» په کتاب کې -وی. تماروف په ۱۹۹۲ کال کې لیکلی او په سانفرانسسکو کې- خپور شویدی لږ تر لږه دوه خطرناک او ژور ګوګونه په ستنه کې ښیي. د نړۍ تاریخ پوهان، لرغون پیژندونکي او مهندسین په دې خیال وو چې د چکړیو منار د ډیرو هغو تاریخی پیښو او حوادثو شاهد دي چې له اسلامه څخه مخکی دورو کې افغانستان زغملی دي. داودانۍ ظاهراً د هغه کوړوالي له امله چې یې موندلې وه خپله موازنه له لاسه ورکړه ولویده او له خاورو سره خاورې شوه.

د چکړیو د منار په نړیدو سره نړیوالو فرهنګي میراثونو خپل یوبې ساری مهندسي شهکار له لاسه ورکړ او ډیر پټ رازونه، هماغسی پټ پاتی شول او له خاورو سره خاورې شول.

د نړیوال جاج له مخې د چکړیو منار یو بودایی اثر ګڼل شوی او هغه د ګندهارا د هنر عظیم شاهکار، د هندي او یونانی د شاذ فرهنګ یو ځانګړی ترکیب ګڼي چې یې د ځوپیړیو لپاره دهند د نیمی وچې په جنوب لویدیځې او د سیمی په هیوادونو کې رواج درلود. اما څنګه هندي او یونانی هنر دارنګه په یوه تاریخی اثر کې ګډ اخښل کیږي؟

تاريخي زمينې:

د سيمې خلک په ټينګار سره د چکړيو منار (د سکندر ستنه - ستون) بولي. دا خبره د منار عمر له تاريخي پلوه څلور پيړۍ شاته غورځوي. ددې تصور او تاريخي اند د ناسمتوب له دلايلو څخه يو دليل کيداى شي، په افغانستان کې د سکندر د موجوديت مسأله وګڼله شي، په داسې حال کې چې هغه زمانه د منار د دريدو (جوړيدو) له زماني سره کوم ولاړ مناسبت او مطابقت نه لري.

له ميلاده مخکې د ٤٤٥ کال داکتوبر په مياشت کې چې و اورين ژمى لې رومبى راغلى و، د لوى سکندر پوځ له افغانستان څخه تير شو. په هغه وخت کې کابل نه و او مقدونى سکندر د هندوکش له لمنو څخه اوښتى او د خپلې مشهورې سکندر يې بنسټ يې - مخکې له دې نه چې له شماله څخه واوړي- کيښود او د کابل د وادي پاسنى برخې يې تر حاکميت لاندې ونيولې چې په يوناني کې يې پاروپانيزاد "Paropanisadai" بولي .د سکندر يې دوه فارسي اوسيدونکى لومړني حکمرانان وو چې له خيشيارانو څخه د مخه يې حکومت کاوه.

دا نجيب سغدي سړى د سکندر خسرو چې د سيمې خلکو ته ډير ګران او په خلکو ډير منلى ؤ مګر د همدغو غرنيو يوناني الاصلو ملايم استعمار د څو محدودو کلونو لپاره پاتې شو.

د ٣٢٣ ق م کال د جون په ١٤ مه، د سکندر له مړينې سره سم ناڅاپه په بابل کې د هغه د جنرالانو ترمنځ جګړه پيل شوه. د سکندر د نيولې ختيځې سيمې د لوړو مقاماتو ځينى برخې هم جګړې ته راتيل وهل شوې: که څه هم ويل کيږي چې خيشيارانو "Oxyurtes" د ٣١٦ ق م کال تر پايه پورې حکمراني

کوله، سیلیوکوس نیکاتور "Seleukos Nikator" دديادو چي "diadochi" فاتح باید په آسیا کې باختراو پاروپا نیزاد په ۳۰۵ ق م کال کې نیولی وای.

کله چې یې غوښتل له خیبر درې څخه تیر شي او په هند باندې برید وکړي (هماغسی چی ۲۲ کاله ړومبی یې د سکندر د امپراطورۍ په وخت کې دا کار کړی و) خو داخل ډېر ورته ناوخته و. ځکه چې د پنجاب یوناني قلمرو، او د سند دراده غاړه د هند د لومړنۍ ریښتوني امپراطورۍ د بنسټ ایښودونکي چندراگو پتاله خوا نیولي شوي وو.

په ٤٥٤ ق م کال کې موریا سیلو کوس "Maury Seleukos" له چنلراگو پتا سره د سولې تړون لاسلیک کړ، چې د هغه له مخې د هند له تول ملکیته څخه تیر شو. پاروپانیزاد یې د یوناني او سیدونکو د بشپړ تابعیت، د قومي برابرۍ پر اساس دسیمې له اصلي میشته کورنیو سره د متقابله ودونو په وړاندې د ۵۰۰ پیلانو په بدله کې ورکړ، دې کار له هغه سره مرسته وکړه چې د کوچنۍ آسیا په لویدیز کې په خپل رقیب انتي گونوس "Antigonos" باندې په ۳۰۱ ق م کال کې بریالی شي.

له میلادنه مخکې د دریمې پیړۍ په اوږدو کې د معاصر کابل سیمې: غزني، او کندهار د هندي موریس امپراطورۍ برخې وگڼل شوې. دا یو پریکونی بدلون و، ځکه چې په دې وخت کې هینا یانابودیزم په سیمه کې د خپلو ملایمو تاثیراتو په خپرولو پیل وکړ او پوره ۷۰۰ کاله یې دیوه نوي ژوندد لرلید په هیله د خپل موجود یوناني فرهنگ په بډاینه لاس پورې کړ، خو وروسته له دریم او ډېر مشهور امپراطور آشوکا څخه، موریان امپراطور له ده څخه بیل شو.

څولسیزی وړاندې د باختر حاکم لومړی د یو دوتس هم د استقلال او پاچاهي اعلان وکړ، د شاهانو په سلسله کې بدلون رامنځ ته شو، مگر د نوي

حکومت ستنې تینګې شوې. دریم انتی خوس "Antiochos III" دسیلیو- کوس لمسی د باختر د پایتخت (بلخ) له دوه کلنې محاصرې وروسته تصمیم ونیو چې له لومړی شاه ایوتی دیموس "EuthgdemosI" سره تړون لاس لیک کړی چې د هغه له مخې یې د شاه سلطنت په رسمیت وپیژاند. وروسته بیا انتی خوس له خپلو لښکرو سره له هندوکش څخه تیر او له ډیر کمزوري شهزاده موریان سره - چې یې په پاروپانیزاد کې حکومت کاوه- مخامخ شو.

د باختر یونانی شاهانو امپراطوري ته درسیدو خیال له سره نه ایسته. ایوتی دیموس د لومړی دیمتریوس زوی د هند د نیولو لپاره ملاوتړله او د هندوکش له جنوبه څخه یې خوځیدنه پیل کړه او بالاخره بریالی شو او د نیمې پیړی په شاوخوا کې یې پاروپا نیزاد، آراخوسیا (کندهار) او همدارنګه ګندهارا، سند او سند د راده په امتداد سیمی، د پنجاب ځینی برخې یونانی مستعمرو کې ګډې شوې، چې د یونانی شاهانو په وسیله (چې نومونه یې د سپینو زرو په سکو کې ضرب شویدي) اداره کیدې. لاهم دې وضعی د سکندر له دورې سره په پرتله کې ډیر توپیر درلود. هندي فرهنګ په ډیرې لوړې سطحی وده وکړه، چې حتی ریښې یې تر پارو پانیزاده پورې رارسیدلې وې.

یونانیان مجبور شول چې دې کلتور ته سر ټیټ کړي او له خپل فرهنګ سره یې ګډ کړي. د هغو د سکو په یو مخ کې د یونانی ژبې لیک دود په وضاحت سره لیدل کیږي او د سکې په بل مخ کې خروشتي لیکدود "Kharoshti" او د پراکریت "Prakrit" ژبه له ورایه بریښي.

له ۱۹۰ نه تر ۷۰ ق م کلونو پورې هندي یونانی شاهانو په خپل وار د کابل په وادي باندې حکومت کاوه. پنتالیون "Pantaleon" او دهغه کوچنی وروراګاتو کلیس "Agothocles" ښایی لومړنی، مګر هیرمایوس "Hermaios" یقیناً وروستنی یونانی ؤ چې د سکندر یې او ققفاز په قلمرو یې

حکومت کاوه.

د هندو- یونانی له مشهور و او لویو شاهزادگانو څخه یو هیوکراتی دیز "Eucratides" او بل میناندر "Menander" وو چې هیوکراتی دیزله لویدیځ څخه راغی او د باختر د یوناني حکمرانانو حکومت یې رنګ کړ او له میلاده څخه مخکی د ۱۷۱ ق.م کلونو په شاوخوا کې یې ځانته پاچاهی جوړه کړه، کله چې یې په باختر کې پښه ټینګه کړه، په ۱۵۳ ق.م کال کې له هندوکشه څخه راتیر شو او له یونانی پاچا له لومړي میناندر سره ونښت او په دې ترخ کې سخته جګړه پیل شوه، په دې جګړه کې یونانیان له یونانیانو سره تر وروستی سلګی پورې وجنګیدل چې په پای کې ایوکراتایدز بریالی شو او خپل حاکمیت ته یې د سند د راده تر توابعو پورې پراختیا ورکړه او د سکندر یې ښارې د مرکز په حیث غوره کړ او په پنجاب کی یې ډیره وړه سیمه میناندر ته پریښوده.

کله چې ایوکراتایدز هغه کوي چې د هندوکش د شمال او جنوب یونانیان تر خپلې واحدې سلطې لاندې راغونډ او متحد کړي، له دې سره جوخت د باختر په شمالی برخو کې ستړې پراختیاوې رامنځ ته شوې، مثلاً د آمو د سین په شمال کې سارایی قبیلی و هڅولی شوې؛ په لرې ختیځ او همدارنګه دهان - چین د لویدیځو او شمال د سیمو خلکو هم په جګړو لاس پورې کړ. په جګړو کې ماتی خوړلي کسان ټول له خپلو شتمینوسره لویدیځ ته مهاجر شول او د لارې په سر یې په سارایی میشته قبایلو باندې چې ددوی دلارې په سر پراته وو برید وکړ. دا کسان په یونانی متونو کې د توچاروی "Tocharoi" او په چینی ژبه کې د « یو - ژی » "Yue-zhi" په نومونو یاد شویدي او هغه سارایی میشته قبیلې چې دوی له خپلو سیمو څخه د لویدیځ لورته وشړلې، په چین کې د سیک "Sek" او په لویدیځ کې د ساکای "Sakai" په نومونو یادې شوې دي. « آی خانم » چې د یونانی زوړ اولرغونی ښار نوی

نوم دی د آمو په جنوبي غاړو کې په اور وسوځيده او له ميلاده څخه مخکی د ۱٤٥ کال په شاوخوا کې بيخی له خپلو اوسيدونکو څخه تش شو. دې جنګياليو اوزړه ورونيه ويشتونکو سارابی قبيلو - چې په آس ځغلولو کې بيساري وو بايد د طوفان په شان باختر ته پرتې سيمې تر خپل واک لاندې راوستې وای، چې دا وخت ايوکراتيدد هندوکش پرلوريرغل پيل کړ، مګر ناوخته. هغه په ډير بدحالت کی د خپل زوی په لاس ووژل شو، چې په دې توګه د هغه د لارې پرسر کرل شوی حاصلات هم د پرله پسی ماتې خوړلو له امله پوـ پناه شول. لومړي هليو کليس چې په خپلو لاسونو يې خپل پلار وواژه تر ۱۳۰- ق م کال کې چينايی يرغلګرو له جنرال ژانګ -کيان سره د يو - ژي "Yue-zhi" دليدنې لپاره راغلل، هلته کراره کراري وه، ځکه چې نه يونانی لښکرې ليدلې کيدې او نه د هغو د اداري سيستم کوم اثر معلوميده.

ميناندر په جنوب کې بيرته په خپل ټول قملرو باندې حاکميت ټينګ کړ، خپلې پاچاهی ته يې پراختيا ورکړه او د پاچاهي په کرسی کښيناست. د وروستي ځل لپاره (ديوه نسل دنيم عمر په اندازه) يې د هندو يونانی نسبتاً وياړ منه او متحده امپراطوري وچلېده. دا امپراطوری د هغه د پاچا له خوا - چې له موره هندی و -اداره کيده. امپراطوري ته داسی زمينه برابره شوه، چې په هندي او يوناني ګډماحول او سره ښکيل چاپيريال کې رالوی شي. دا چې هغه به بوديزم ته مخ اړولي وي که نه؟ بودايي فلسفی ته، لکه څنګه چې په يوازينی منبع (- ميلنداپنهو يا د ميلندا پوښتنی، چې ميناندر پکې بودايی مسايل د خبرواترو په بڼه -د افلاطون په سبک - له لونګ ناګاسينا، بودايی زبردست عالم سره رامنځ ته کوي) ښودلي دي چې په اړوندو مسايلو ښه پوهيده. ميناندر د ۱۳۰ ق م په خواوشاکې په خپل پوځی قرارګاه کې له دې دنيا نه د تل لپاره سترګی پټې کړې. د هغه مړينه يوه ناڅاپی او تصادفی مړينه وه، ځکه چې

یوازینی زوی یې لاډیر کوچنی او ماشوم ؤ.

آیامیناندر په هغه جګړه کې چې باختري یونانیانو د هندوکش په لاره کې - هغه وخت چې باختر باید مکمل آزاد شوی وای - مړ شوی دی؟ لکه دا چې هغه یه بل بوداؤ، د هغه د جسد ایرې د هغه د قلمرو د ښارونو تر منځ وویشلی شوې او آرامګاه یې د پلوتارک "Plutarch" په قول بودایی عبادتځای ته ورته ده.

سارایی میشته زړه ور و قامونو او قبیلو په ۱۰۰ ق م کې باختر په خپلو منځو کې سره وویشه چې ختیځې برخې یې یو-ژي "Yue-zhi" او لویدیځې برخې یې ساکاته په لاس ورغلې. د هندوکش غاښې د یونانیانو له خوا وترل شو، دا ځکه چې سارایی میشته قهرجنی قبیلی به کله نا کله په جنوب کې را څرګندیدې.

له میناندره څخه مخکې یوناني دوره، ددوو ملوک الطوایفی کورنیو ترمنځ په جګړه کې راښکیل شوه: دا یوتی دیموس کورنۍ چې میناندر ورته منسوب و او د ایوکراتید کورنۍ.

خبره له دوو کورنیو څخه هم ورواوښته په کوچنیو حاکمیتونو وویشل شوه چې د کوچنیو شاهزادګانو له خوا اداره کیدله. په سکندریې او قفقاز کې لومړی ژویلوس "Zoilos I" لیسیاس "Lysias" انتیل سایداز "Antialcidas" فیلکوسینوز "philoxenos" دیومیدیز "Diomedes" او هیرمایوس "Hermaios" لرو چې د هندو یونانی - پاروپانیزاداو وروستیو شاهانو په نامه یادیږي.

د هیرمایوس تر مړینې وروسته د ۷۰ ق م کال په حدودو کې یو-ژی "Yue - zhi" د هندوکش له خوا حمله وکړه او د کابل په وادي کې یې د یونیانو ۱۲۰ کلن حاکمیت ته د پای ټکی کیښود. له دې تحول سره جوخت ساکایی

"Sakai" د یوژی سارایی میشته مخالفینو د باختر جنوبی او شرقی سیمو کې په جګړه لاس پورې کړ، او د هلمند د سین د غاړې د وروستنۍ برخې کې د درنګیانا په کلی کې چې په ساکاستین (نوی سیستان) یې شهرت درلود میشته شول. له همدغه ځایه د ساکای لښکرو د سند دوادې په میشته یونانیانو باندې برید وکړ او په دې بریالۍ شوې چې تکسیلا تر خپل تصرف لاندې راولي. که څه هم دوی تر یوې لنډې مودې پورې شاته و تمبول شول، مګر د ۵۵ ق م کال په شاوخوا کې د ساکای پاچا، لومړی ازیس "Azes I" د پنجاب په ډیرو برخو حاکم شو. یوازې د دې ایالت په ختیځه برخه کې د میلادې سنې د لسیزو تر پیله پورې د یونانیانو یو څه حاکمیت لیدل کیده. ترسلو نورو کلونو پورې یوژې نظامی حکمرانانو په پارو پانیزاد باندې خپل حاکمیت وساته چې شاهی ماڼۍ یې د باختر مرکز بلخ کې پاتې ده.

ډیره په زړه پورې ده چې یوه چینایی منبع (د بان ګواثر) لومړی ځل د کابل نوم یادوي. د پنځو نویو ښارونو په فهرست کې چې د یوژی نظامی رهبرانو له خوا اداره کیدل پنځم ښار یې په جنرال ګا وفو پورې مربوط دی، چې همدغه ښاریې د ګا وفو د حکومت پایتخت هم ګڼل شویدی. «تول پوهان په دې عقیده دي چې هماغه ګا وفو، کابل دی» بیا وروسته وینو چې رومبنی یونانی حکومت پاروپانیزاد د یوژې تر اداري لاندې د کابلستان په نامه یاد شوی دی چې اداري مرکز یې له سکندریې او ققفازه څخه د کابل ترنوي ښاره پورې را غځیده.

په کلیاتوکی نوو مشرانو او وا ک ته رسیدلو واکمنانو په احتیاط هڅه کوله هغه فرهنګی میراثونه چې ددوی له یونانی نیکه ګانو څخه ورته پاتی دي امانت وساتی.

خپله یوژی "Yue - zhi" له تحصیل او زده کړې سره زیاته مینه

درلوده،او دوی د خپلو راتلونکو نسلونو لپاره د خدمت او کار پوره وخت درلود، چې مستقبل ته کار وکړي.

دوی د خپل یونانی وروستنی پاچاهیر مایوس سکې چې هندو- یونانی لیکنې یې درلودې او زیاته موده په امن ساتلی شوې وې، بیا په کارواچولې؛ داد دې مانا لري چې سارا میشته پنهورمیړي هم کولی شی متمدن او د هندو- یونان د فرهنګ اصلی وارثین شي.

داسی لې شانتې تاریخی حقایق نور هم ددې تیارې پیړۍ په هکله روښانه شویدي، څنګه چې د هغو په نامه سکی ندی ضرب شوي، نو ځکه د کابل یوژی حکمرانانو هیڅ یوه هم خپل نوم ندی پرې ایښی.

د یوژی د یوې بلی قبیلی څخه یو تن په میلادي لومړی پیړۍ کې ځانګړی شهرت ترلاسه کړ، همدغه یوازینی چینایی منبع، ددې طایفی نوم ګیوشانګ "Gui-Shuang" او د حکمران نوم یې قیو جیو کیو -Qiu - jui" "que راوړی دی. منبع زیاتوي چې پایتخت یې د کابل په نسبت چین ته لنډو. د چینایی نومونو ژباړه په بهرنیو ژبو ډیره عجیبه ده، مګر جنرال یوژی د کوجولا کدفیزس "Kujula Kadphises" په نامه شهرت موندلی دی چې دواړه نومونه له سکو اوکتیبو څخه اخیستل شویدي. ویل کیږي چې کوجولا، په څلورو قبیلو برید وکړ او د هغو تر ایل کولو وروسته یې د خپل سلطنت چلښت ته دوام ورکړ. د نوي سلطنت لپاره یې د خپلې قبیلی نوم خوښ کړ او د کوشانی امپراطوری په نامه یې خپل سلطنت و نوماوه. د هان انالس په هکله شواهد او مدارک معلومات ورکوي چې دا پیښې تر ۲۵ میلادی کال وروسته رامنځ ته شوې خوهسی چې فان یه "Fan yeh" په خپلو لنډو خبروکې یادونه کوې ساده نه وه، ځکه چې ساکای پاچا لوی اشکانی سورین "Suren" ګاندو فارس په ساکاستین کې په کوجولا باندی لومړی د کابل په وادي کې او بیا په پنجاب

برید وکړ. هغه سیمې چې ساکای شاهانو د هند په شمال غرب کې له لاسه ورکړې وې بیرته ونیوې او کوجولا یې په ځټ خپلې سیمې ته وځغلاوه. په ٦٤ م کای یا په بله وینا د سورین Suren ترمرگ وروسته کوجولا، په دې بریالی شو چې خپل لوړتیا غوښتونکی پروگرام د یوژی د ټول قلمرو د یو موټی کولو په منظور تریوې واحدې اداري لاندې راولي. دلته دی چې کابل او تکسیلا بیرته له اشکانیانو څخه نیسی، پرمختگ کوي او دباختر مرکزی برخه چې په چینایی کې پوتیاو "Pu-tiao" نومیده، نیسی. هلته د یو-ژی "Yue- zhi" د سلسلی وروستی پاچا، چې د بیلا بیلو چینایی منابعو په قول یې ترمېلاده مخکی دوهم کاله پورې په باختر کې حکومت چلاوه لیرې کړ. دا وخت کوجولا د ژوند او د قدرت په وروستیو شپو ورځو کې شهنشاهی تاج په سر کیښود، له اتیا کلونو څخه یې زیات عمر وکړ اوله ۸۰ م کال څخه لږ وړمبی مړ شو. فان یه لیکی: «دده زوی یان گاوژن، دی پدې بریالی کړ چې پاچاهی ته ورسیږي، دهٔ هند فتح کړ. بیایې د هند د اداري لپاره یو جنرال و ټاکه، له دې وروسته بیا نیکمرغي، آرامي او سوکالي د یوژي قلمروته مخه کوي.»

دریاتک د ډبرې ترکشف (د ۱۹۹۷ کال کې خپره شوې) وروسته پوهیږو چې یان گاوژن هسی چې کلونه خیال کیده، و یماکدفیزس نه، بلکه پلار یې کوشانا ویماتاکتو ؤ چې ځینو یې نومه شاه بللی اوځینی حتی د هغه په موجودیت باندې شکمن دي. یماتاکتو باید چې هند بیا نیولی وای ځکه چې پلاریې کوجولا کدفیزس په خپل ټول قوت سره په باختر کې د یوژی د تاج او تخت د تسخیر او نیولو تصمیم درلود. خو د هغو پیښو په وړاندې چې پر هند تیریدې بی خبره و. د کوشانیانو وروستنی پاچا، هغه وخت په پنجاب کې ووژل شو، چې کوشاناس په هند کی د ساکای ټول قلمرو ځانته ایل کړ مگریماتاکتو هم د باختر له خوانه پریشانه ؤ، ده له همغه ځایه څخه له هان چینا سره د دوستی

اړیکې تینګې کړې او په ۸۸ م کال د پادشاهی تاج له په سر کولو نه لس کاله وروسته یې یو هیئت د جنت زوی "Son of Heaven" په نامه ولیږه او د شاهزادګانو له یوه شاهزاده سره یې د یوه تړون د لاسلیک غوښتنه وکړه.

خو د چین د یوه جنرال بان ګو له خوایې غوښتنه ونه منله شوه او رد شوه. وروریې یان ګو یمای په ۹۰ م کال کې یولوی لښکر ورولیږه، بان ګو وتښتیده چې د هغه د تیښتې له امله یې ستړي سرتیري د تاکلاماکان "Taklamakan" په سارا کې له سخت ناتار سره مخامخ شول، ښایی بان ګو، وروسته له دې پیښې یا متقاعد، یا خو د زړښت په اثر مړ شوی وي.

کدفیزس له خپل زوی دوهم ویما سره د کوشانیانو د سلطنت زرینه دوره پیل کړه، د چین اوروم په امپراطوریو کې یې دریم قوت او ځواک جوړ کړ. څلور آسیایی لارې، چې د ترانزیت لاره یې په نړۍ کې د زینتي او ښایسته کالیو لپاره ډیره ښه پیلامه شوه. دوهم ویما لومړنی کوشانی و چې تر "Aurei" وروسته یې زرینه سکه وړاندی کړه، هماغسې چې د کوجولا کدفیزس پاچامسي سکې د بودا د هراماتیدا د قانون په اساس وړاندی کوله. د لومړي ویمامسی سکو د هغه تصویر د هغه له نورانی سر، سره د ایرانی میترا یا الهی په ښه څرګند او ه، مګر د کد فیزس طلایی سکو کې د هندله الهی «شیوا» څخه زیات کار اخیستل شوی و.

کوشانیانو یو بل ته د باور په اصل زیاته عقیده درلوده او داهسې هڅه وه چې د مذاهبو په سعادت کې د درناوي وړ ګنل کیده یعنی مذهبی یووالی ته پکی په درنه سترګه کتل کیدل.

پانګه، ځواک او . . . سیمه کې د کدفیزس د لمسي لومړي کنشیکا په وخت کې چې د کوشانیانو څلورم پاچا ؤ د پرمختګ لوړو پوړیو ته ورسیده اونومړي پاچا د دوهمې میلادي پیړی په پیل کې کله چې یې د قدرت واګې په

لاس کې ونیوې په ځینو پروژو لاس پورې کړ، لکه په هندوکش کې د سرخ کوتل او پیښور (پورشا پوره) ته نژدې د عبادتځایونو جوړونه.

د ځینو کورنیو مدارکو له مخې د دوهم ویما د حکومت په وخت کې د کوشانیانو د نوی ولایتی مرکز کابل (گا وفو، کابورا، باسیلیون) اهمیت د هغو دودانیو یاساختمانونو په وړاندې چې بودایان پکې اوسیدل، زیاتوالی وموند، چې یوله هغو مهمو او د تاریخی ارزښت لرونکو ودانیو څخه یې دغه تاریخی منار دی چې نن د «چکری» یا چکړیو د منار په نامه یادیږي.

مهندسي قرینې:

د چکړیو منار یوله هغو سره ورته دوو تاریخی یادگارونو څخه دی چې د بودایی فرهنگ د میراث په توگه کابل ته نژدې پروت دی. په ۱۸۳۳ م کال کې ددې ورانو شوو آثارو په اړوند پلټنې پیل شوې چې د ۱۸۳٤ کال د جولای په میاشت کې د بنگال د آسیایی څیړنې په خپرونه کی یې لومړی ځل یادونی وشوې (دا خپرونه د "J. Prinseps" له خوا په کلکته کې چاپیده).

«د غرونو په یوه لوی گوړ کې یوه یونانی ستنه پرته ده چې د سرخ منار په نامه یادیږي. او بل یونانی منار په یوې لوړې څوکې باندې ښکاري».

ج، گ، جراند انگلیسی جراح اولیکوال د شرقی هند په یوې کمپنۍ کی کار کاوه، په همغو نژدې وختونو کې د بخارا (د آموسین شمال ته پروت ښار) له یټ سفره څخه چې لیوت . ۱ . برنس هم ورسره ملگری ؤ بیرته راگرځیدلی و. په ۱۹ مه پیړۍ کې د افغانستان مطالعات او څیړنې د نظامی استثمار فرعی هڅه وه، جراند د ۱۸۳۳ م کال په وروستیو کې دوه نور اروپائیان هم په کابل کې لیدلی وو. یو چارلزمیسن د جیمزلویس په مستعار نامه چې په ۱۸۲٦ م کال

کې يې په هند کې خپله پوځي قطعه پرې ايښې او را تښتيدلی و او په کابل کې اوسيده. بل داکتر مارتين هانيگ برگر چې د هند دوروستی مهاراجا رنجيت سنگهـ ځانگړی طبيب ؤ او پلرنی ټاټوبی ترانسلوايناته د تگ په هوډ کی ښکاريده.

د چکړيو د منار د تاريخي او ځنډنې طراحی په وړاندې د ميسن منتباريو او هانيگ برگر هم د بودايی گنبدو په اړوند ارزښتمن معلومات افغانستان ته ډالۍ کړل.

هغه دا معلومات له يوه فرانسه يی شواليه څخه چې چيويلير. الف. وينتورا نوميده ترلاسه کړی وو. دا جنرال يو وخت په واټر لوکې د ناپليون په گته جنگيده، چې بيا وروسته درنجيت سنگهـ په خدمت کې و. وينتورا په ۱۸۳۰م کال کې د پنجاب د سترې بودايی گومبتې (گنبد) په هکله په زړه پورې برياليتوب ترلاسه کړ. هغه گومبته چې م. الفنستن په پيښور کې د سياسی هيئت د متعارفو ليدنو کتنو په ترڅ کې په ۹-۱۹۰۸ کشف کړې وه.

په دې توگه ها نيگ برگر په افغانستان کې د لرغون پيژندنې څيړنې پيل کړې، او بيايی ميسن په دې کارو پوهاوه هغه وکولای شول تر ۱۸۳۸ کاله پورې- تر هغه وخته چې دا وطن پريږدي خپلو تحقيقاتو ته ادامه ورکړي دا ځکه چې دی، دا وخت د سياسی استازي په توگه ټاکل شوی ؤ.

ها نيگ برگر او ميسن دواړو د تحقيق او څيړنو په بهير کې وکولای شول چې کمريو ته نژدې سيمو، شيوه کيو، او د گلدرې په وادي کې له بودايی عباد تځايونو څخه کوشاني اورومي طلايي سکې پيدا کړي چې په دې ډول دوی دواړو ددغو ودانيو او منارونو د تاريخ او لرغونتوب په اړوند گټور او لازم اسناد، مدارک او شواهد لاسته راوړل او د چکړيو د منار تا دا و (تهداب) هم په همدغه منظور وشکول شو.

په‌لومړيو او بيا په‌دا راوروسته‌وختونو کې ډيرو سيلانيانو د راتيتې ستنې په‌ليدو - چې سورمنار - سرخ منار نوميږي - بسنه کړې او پورتنۍ ستنې ته‌چې تور منار - سياه منار نوميده ندي ورغلي. ميسن انګلستان ته‌له ورتګه‌وروسته‌خپله‌لومړنۍ کره‌ليکنه‌وړاندې کړه‌چې په ۱۸٤۱ کال کې خپره شوه.

« د شيوه کيو په‌برجونو "topes" کې يو برج چې له‌ډيرو ځخه‌جوړ شويدی، سرخ منار نوميږي او نورو برجونو ته‌ورته عمر لري. د غره په‌پاسنيو برخو همدارنګه‌د شيوه کيو په‌برجونو کې يوه بله‌ستنه‌هم ليدله کيږي چې هغې ته‌د چکړيو منار وايي. دا منار د جګوالي او همدارنګه د جوړښت له مخې ډير ښه دی، په‌لومړي کتنه کې معمولاً د سرخ منار اصلي ښه‌ښکاري مګر کله‌چې سړی وړاندې ورشي او ځير شي معلوميږي چې د منار په‌پاسنيو برخو کې رنګي، ماتې ښکاري مانادا چې زمانې لاس ندی پرې نيولی.

دوه سرتيري درپوتونو په ترڅ کې زياتوي : الف. برنس "A. Burnes" لاندينۍ ستون په ۱۸۳۸ کال کې ليدلی، هغه په‌خپل کتاب کې چې کابل (Cabool) نوميږي ، د چکړيو د منار په‌هکله‌ځرګنده يادونه‌کوي، ليکي: « داودانۍ‌منار ، نه‌بلکه‌ځلې دی د يادګار په‌ښه». و. يبري له‌هغو ۱۲۲ کسيزو بريتانوي پوځيانو ځخه‌نيکمرغ پوځی دی (چې د ۱۸٤۲ کال د جنوري په‌مياشت کې په‌افغانستان کې قتل عام شول) چې د وزير اکبر خان په زندان کې بندي و او د ۱۸٤۲ کال د مې په‌مياشت کې د چکړيو د منار له‌لارې تير شوی دی. ددې نيکمرغ سرتيري په‌يادښتونو کې لولو: « مخامخ مو د کابل خواته لاره‌ونيوه‌چې تقريباً په‌تولّه لاره کې دالويه‌ستنه‌موږ ته ښکاريده... نيم ساعت مودمه‌وکړه، بيا مو خپله‌لاره‌ونيوله، ورپسې په لوړوتپو او غونډيو واوښتو، د سکندر ترستنې پورې د لار -د دوه‌ميلو د

فاصلې په اندازه-شاوخوا لرغونې شرقي ودانۍ ولاړې وې، څو چې دې لرغوني او تاریخي سیمې ته را ورسیدو، د لارې پر سر یوې بلې یوناني ستنې مو د غونډیو کینې خوا ته سترگې ورکړې کړې. »

و. اندرسن د افغانستان په جگړه کې (۱۸٤۲ - ۱۸۳۸م) یو بل گډون کوونکی و چې د یوه بندي په توگه پیاده د چکړیو د منار له څنگه تیرشویدی، دده یادښتونه نوي لاس ته راغلي دي. دا یادښتونه د هند دولتي کتابخانې اخیستي دي. د چکړیو د منار په هکله څو کلمې او وړه طرحه په هغو کې چاپ شوي دي.

د چکړیو د منار لومړنی زوړ او ډبرین چاپ هغه رسامی ده چې په فني مهارت په ۱۸٤۱م کال دلیوتنی ننت سترت "Sturt" په واسطه برابره شویده. تصویر یې د «جلال آباد ساتنه» د کتاب په سریزه کې چې سر را برت سیل لیکلې ده، راغلی دی. سترت د هغه جنرال زوم و چې د خورد کابل د عام قتل په بهیر کې یې ونشو کړی روغ ووزی. د هغه د طراحیو یو کتاب په دا راوروسته وختو کی لاس ته راغی.

میرمن سیل په ۱۸٤٦م کال کې داسې لیکی:

«د سکندر ستنه (سرلیک): ډیره هیله منه وم چې دا منار وگورم. تل به مې کابل ته نژدې له سیاه سنگه څخه د سارا یې دوربین په واسطه دې ستنې ته کتل او کله به مې له ځینو ښاغلو څخه هم هیله کوله چې راشي او له همدې دوربینه څخه دا لرغونی او تاریخي ځلې وگوري. که به ځینو ښاغلو وغوښتل چې ورشي دا منار له نژدې څخه وگوري نو له یوه سپین ږیري قومي مشر څخه به یې اجازه وغوښته، بیا به ورغلل او هغو به هم بیا میلمنو ته پسه حلال کړ او دوی ته به یې میلمستیا جوړه کړه. کله چې زندانیان له زاودک "Zaudek" څخه کابل ته نژدې راولیږدول شول، موږ ته د کابل له غابښي څخه تیریدل گران وو،

نو ځکه مو د منار لاره ښه وګڼله دا لاره هم سخته او کړ لیچنه وه، دستنې ځینې پاسنۍ برخې ورانې، او تا داو (تهداب) یې هم کمزوری شوی ؤ او د زلزلې په اثر یې خپله موازنه له لاسه ورکړې وه، احتمال لري ژوکاله وروسته ونړېږي. »

ددې منار لومړنی پیژندل شوی تصویر د . ج . بورک "J.Burke" اثر دی چې ښایي د انګلیسي اشغالګرو له ملکي افرادو څخه به و. په غالب ګمان دا عکس د (۱۸۸۰) کال دسپتمبر په میاشت کې له هغې پلې لارې اخیستل شوی، چې په سلګونو انګلیسي سرتیرو او ګورکا - عسکرو د جنرال ستوارت او رابرتس لپاره د ډیرو او پرښو ترمنځ جوړوله ځکه هغوی غوښتل چې دا غرني غاښي وګوري او منار ترڅېرنې لاندې ونیسي.

د ۱۸۸۱ م کال د جنوری د پیښو د اوه شپیتم یادښت په سند کې راغلي دي:

« د چکړیو منار د خوندو "Khundo" پرغونډیو چې د کابل جنوبي لورته غځیدلې موقعیت لري. منار د غره په لوړه څوکه نه دی، بلکه راټیټ دی، نو ځکه د کابل له ځینو معینو برخو څخه لیدل کیږي، او دغاښي داسی یوه مسیر ته پروت دی چې د کابل له اواریو نه د چکړي وادي ته؛ له هغه ځایه سیخ د غلجو کلي او په پای کې خورد کابل ته رسیږي. ګرځندویان له میاشتو میاشتو څخه په دې هیله وو چې غونډۍ ته ور پورته شي. زیاتې آوازې وې، مور ته د خپل کار له سیمې یعنی له شیر پوره څخه منار ښکاریده قسمت به همداسې و چې هیڅ وک دې هیڅکله ونشي کړای چې دا دراز غوټه خلاصه کړي.

په آس باندې تر یو مېل سفر وروسته داسې ځای ته راورسیدو چې لوړې رامخته کیدې. کښتنۍ برخې یې ډیرې لنډې ښکاریدې، هسې چې تا به ویل په لسو دقیقو کې رسیږو، مګر نیم ساعت مو په تیږو کې مزل وکړ، لوړو برخو ته

بې ختل ګران وو، آس والا ووغوښتنه وکړه چې باید پلې شو، منار همالته ؤ. له پلنو تیږو، شګو او سمنتو څخه ښایی د ۱۱ فټه په جګوالی سره، لکه یوه لویه شمع ښکاریده.

ځینې پوهان د منار د معمارۍ سبک بودایي او عمر یې له دوو څخه تر دروز روکالو پورې ګني.»

لرلیدنه:

د چکړیو منار د شاخ برنته په ډیره ورانډې برخه کې د کابل د جنوب شرق لوري په ۱٤ کیلو مترۍ کې ولاړ ؤ. د کابل پلنې او هوارې پرتې برخې ددې تاریخي ودانۍ د شمال له خوانه د (۶۰۰) مترو په اندازه پیل، تر کوهدامنه او بیا په کوهستان باندې ختمیږي.

د هندوکش واورینې څوکې په خپلو زړه وړونکو طبیعي مناظرو سره دلیدونکو پام وراړاوه.

د چکړیو د منار جنوب خواته بله لویدلې او پراخه سیمه غځیدلې ده چې په یوې بلې غرنۍ لوړې باندې چې څوکه یې ۳۰۰۰ مترو ته رسیږي، پای ته رسیږي. په همدغو برخو کې وران بودایي آثار کشف شوي او داسې ښکاري چې داستنه به یو وخت د ورکوشویو عبادتځایونو یوه برخه وه، هماغسې چې بریتانوي بندیانو انګیرلې چې د چکړیو منار تر څو سدیو پورې د پخواني کابل (بګرام- اوسني بګرامي) خورد کابل او ننګرهار ترمنځ د ترښت کړۍ او وسیله وه، چې له همدغې لارې لارویان او کاروانونه تګ راتګ وکړي.

د چکړیو د منار اوسنی نوم په «ګرځنده برج» زیات تعبیر شویدی چې د سانسکریت له ککره "Cakra" څخه د څرخ په ما نا اخیستل شویدی چې بودا په

خپلو ورمونو (نصایحو) کې د دهرما "The dharma" په نامه څرخولې ؤ.
ددې ترجمې زوړ متن د ۱۹۲۵م کال په دسمبر کې د آسیا "Asia" په خپرونه کې راغلی، هلته چې الف. ل، اولسن لیکي: هغه تاریخي آبده چې د خپل موقعیت له پلوه د کابل په ۱٤ کیلو مترۍ کې شهرت لري، د چکړیو (چکری) منار یا گرځنده - متحرکه -ستنه ده. دا د سلو فوټو په اندازه جگه آبده ښایي د بودا د قانون یو پوښلی (پټ) مفهوم یا به د بوداد مرگ، زوکړې او بیا ژوندي کیدو ښکارنده نخښه وه.

افغانستان ته د اسلام ددین په راتگ سره د بودیزم تبلیغاتو ته دپای ټکی کیښودل شو، له هغه وروسته د سانسکریت د نومونو زاړه مفاهیم هم له خاطرو څخه ووتل.

نن په افغانستان کې دا ډول هره ودانۍ د هغې د تاریخي څرنگوالي او جغرافیایي موقعیت د څرگندونې په نامه یادیږي، لکه څنگه چې و. بال د ۱۹۸٤ کال یوه خپرونه کې چې "Studia Iranica I" نومیږې اشاره کوي: ددې ستنې اصلي او سیمه ییز نوم د چکړیو (چکری) منار دی، نه "Chakhri" منار.

د کابل جنوب ختیځې خواته پرتې ستنې په وروستیو پیړیو کې د «سرخ-منار، سیاه منار» او یاد «سره برج او تور برج» په نومونو یادې شویدي. د چکړیو منار زما له نظره په حقیقت کې د چکړیو د سیاه منار یاد چکړیو د برج سیاه یا تور برج لنډه بڼه ده. دا نوم په هغې وچې وادي "Khwar" پورې تړلی دی چې د منار جنوب لورته غځیدلی او د چکري "Cakari" یا "Cakarai" په نامه یادیږي.

PROPERTY OF ACKU 8266

جوړښتي ځرنګوالی:

د چکړیو دواړه منارې سره ورته او ګډ ځانګړي جوړښتونه او تړښتونه لري. دواړه له درو برخو څخه جوړ شوي دي، مستطیلي بنې، استوانه ډوله ونې، او د ونی تاج چې داسې بنه نه پیژندل کیږي. سرخ منار چې ډیر لنډ او د غره په مخ په ځوړه خواکې جوړ شوی و خپله پاسنۍ برخه ډیره پخوا له لاسه ورکړې وه او خپله بیا د ۱۹٦۵ م کال په پسرلي کې له پښو ولویده او له خاورو سره خاورې شو. د همغه ۱۹٦۵ م کال په اوړي کې زما محاسبې ماته د چکرۍ د منار لوړوالی ۲۷ متره او ۸۸ نیم فوټه راوښود، له دې نه بلې دقیقې سروې- چې د افغانستان د افغان لرغون پیژندنې انستیتوت او افغانستان- بریتانیا د مطالعاتو د انستیتوت له خوا د ٦- ۱۹۷۵ کلونو په موده کې وشوې- د همغه جګوالی د زمکې ځوړتیا ته په پاملرنې سره ٦. ۲٦ متره وښووده.

دا چې د همغه د شمالي وادي ځینې باندنۍ برخې لږې پاتې وې نو ګرانه وه چې ټولې برخې یې بیا له سره جوړې شي. په پوره باور سره ویلی شو چې جوړښت یې مکعبي بنه درلوده، مساحت یې "C.8x 8m "26.2ft.sq دی، او ستنه له دروخواو څخه هسې سولیدلې او خوړل شوې وه چې د ړنګیدو امکان یې یقیناً ډیر ورلنډ کړی و.

په ۱۹۲۳ م کال کې د منار د بیا جوړونې لپاره لومړنۍ هڅې پیل شوې، ځرنګه چې کار د خاصو فني کارکوونکیو په لاس شروع نه شو نو چنداني ارزښتمنه نتیجه یې ورنه کړه.

د ۱۹۷٤-۱۹۷٦ م کلونو د بیا جوړونې کار چې د افغاني- بریتانیایي مؤسساتو له خوا پیل شوی ؤ مثبته نتیجه ورکړه. دوی وکولای

شول چې یوه مخروطي پخه او ډبرینه ستنه او یوه کړۍ وزمه مرستندوی پوښلی تیر وریاندې جوړ کړي چې په دې توګه د منار باندینی بڼې ته یې تغییر ورکړ او په دې توګه د یوناني ستنې یعنې منار وروستۍ نښې نښانې له منځه لاړې، بیا هم د بیا جوړونې په منظور، لکه څنګه چې ښایي لازمې هڅې ونشوې. د یادونې وړده چې مورږ هیڅکله هم نشو کولای چې د بودایي معماری بیا جوړونه په خپلې اصلي بڼې سره سر ته ورسوو هغه هم په یوې لیرې لویدلی سیمه کې، لکه د چکړیو منار.

د دواړو منارو بنسټ د ګندهارا د باختري - یوناني له هنري او انجنیري سبک او جوړښتو نو سره ورته والی او شباهت لاره، لکه د آی خانم او سرخ کوتل ودانی. په ستنه کې په ډیر مشکل سره د تور برج یا برج سیاه اثر او نمونې لیدلې کیږي، مګر سرخ منار بیا له دې نه، ښه ساتل شویدی.

تور منار (سیاه منار) ۱۲ متره لوړوالی او محیط یې په ۱۹٦۵م کال کې ۸، ۱۸ متره اندازه شویدی. قطریې د تاداو په برخه کې ۷٦، ۵ او جګوالی یې ۵، ٤ متره ویل شویدی.

د چکړی د منار ونې (بدنی) له ٤ درجونه لږ زیات د شمال لویدیځ خواته کوږوالی ښود. او په دې توګه د منار پورتنۍ برخه د ۲ مترو په اندازه له اصلي محور څخه کږه شوې وه.

د منار د جنوبي لوري باندینۍ برخی د باد، باران او یخنۍ په وړاندې سولیدلی او تاویې پیدا کړی ؤ مګر منځنۍ (داخلی) برخه یې چې د ودانی جوړولو له موادو څخه پوره ډکه وه تر یوې اندازې پورې روغه پاتې وه. زما شخصي خیال دی چې سیاه منار په حقیقت کې داسې جوړ شوی دی چې د منار د جوړولو او درولو په وخت کې یې لوبی ډبرینې توټې (کتلې) تر یوې اندازې پورې له کنترول څخه وتې دي او سرخ منار بیا دا نیمګړتیا نه راښیي.

د کابل د منارو ترټولو مهمه برخه د هغه ځګوالی دی، چې د یوه خاص او پیچلي ترکیب له مخې له بدنې سره برابر تناسب لري.

پ. برون د هندي انجنیري کتاب (۱۹٤۲م) له قوله د منارو کوزنۍ برخې د آشوکا د ډبرینو ستنو نمسۍ بولي، یا په بله وینا داستنۍ (منارونه - ځلي) د هندي دریم امپراطور آشوکا د ډبرینو ستنو په سبک جوړیدې چې دواړه ځلې کولی شي د هخامنشیانو او پرسي پولس "Peres polis" د شاهانه ماڼیو نخښې راوښيي.

د منارو پاسنۍ پالوړي نیمه کروي برخې د هندي سبک په نسبت د مدیترانې سبک ته زیات ورته والی او شباهت لري. دا بنې په ډیرو مجسمو کې لیدلې کیږي او تر اوسه پورې لا دا ټکي د توجه وړدي چې بوداییانو هم د زردشتیانو په څیر د اورنمانځنه کوله.

ح. انغولیت "H. Ingholt" په ۱۹۵۷م کې «په پاکستان کې د ګندهارا هنر» تر څیړنې وروسته دا نتیجه ترلاسه کوي چې: د اور دانمانځنځای (آتشکده) . . . ښایي د هغه وخت د ګندهارا د څو انديز "Syncretism" وړانګین دوران څرګندویه وي.

ساساني سکې د آهورا مزدا «زردشتي آلهه» د دعا او عباد تځایونو څرګندوی وې. دلته په ښه توګه معلومیږي چې بودا د خپلو لارویانو په وړاندې د اهورامزدا په شان قوي او ځواکمن ؤ، چې دا وداني د بودا او بوداته د ډیرې عقیدې شاهدې دي. دا چې د کابل مینارو په خپل وخت کې تاجونه لرل سم او په ځای خبره ده کوم شک او تردید پکی نه لیدل کیږي.

د چکړیو د منار په پورتنۍ برخه کې یوازې د خښتو ټوټې پاتې دي، د تورمنار یا سیاه منار تاریخي ځګوالی له نژدې څخه د تحقیق او څیړنې لپاره زمینه ییخی تنګه کړیده.

یوازې د ځلي په لاندینی برخه کې د تحقیق ځینی امکانات ترلاسه کیدای شي. د ددې ستنو د غاښ لرونکو گرځنده څرخونو په اړوند، پوهان په دې باور دي چې ښایي یو وخت به دبودا د قانون نخښې وې. که څه هم نومونه سړي ته منطقی ښکاري مگر غولوونکي اشتقاقی وجوهات پکی لیدل کیږي. زه د یوه انجنیر په حیث په دې باوریم چې گردشیان (د پلن والی او گردبرابر جگوالی له مخې) په دې تاریخی تاج لرونکو ستنو باندې برابر نه راځی.

په ٦ - ۱۹۷۵ کلونو کې د منار د بیا جوړونې لپاره دیوه وسپنیز پایې په مرسته لومړی ځل دڅېړنی زمینه برابره شوه، نو له همدې امکاناتو څخه په استفادې سره له مناره څخه د عکس اخیستنی او د منار له جزئیاتو څخه د سروې په زړه پورې امکان لاس ته راغی، لکه څنگه چې ج. ک. راو په ۱۹۷۹م کال کې د «افغانستان لرغونی پیژندنی ته یوه کتنه» کتاب کې لیکی: د کله نه چې د ځلی د پاسنی برخی خاورې او دوړې پاکی شوې، یوه مستطیله سطحه راښکاره شوه. نانسی دوپری د «افغانستان تاریخی لارښود» کتاب کې چې په ۱۹۷۷م کال کې خپور شویدی پدې برخه کې زیاته رڼا اچولې ده:

«دافغانستان د مطالعاتو انستیتوت- بریتانیا، او د افغانستان د لرغون پیژندنی انستیتوت- د گډې همکارۍ د پروژې د کار په پای کې د منار دډېرو لوړو برخو د ناپیژندلی شوې برخې یوه ساحه کشف شوه او دا برخه یو سایه وان و چې په ډېرو هیوادو کې له ډېرو بوداییی ودانیو سره شباهت او ورته والی لري.»

د جوړیدو څرنگوالی:

د هندي پخوانیو بیلگو خلاف، کابل ته نژدې ستنې (منارونه) په یوه

ځانګړې معماري جوړې شويدي. د جوړښت مواد يې همغه مواد ؤ چې په ټول افغانستان کې پيدا کيږي او د جوړونې سيستم يې هم ډير ساده ؤ، لازمه نه وه چې په ډبرينو ستنو باندې يې دروندوالى زيات شوى واى، او د اسې جوړې شوې وې چې بايد د احتمالي فشارونو په وړاندې ولاړې واوسي. د چکړيو د منار موقعيت د باد په وړاندې د مقاومت له پلوه ځانګړى اهميت لري. د منار پورتنۍ برخه او ځلى د بدنې استوانه ډوله جوړښت د باد په وړاندې د منار مقاومت او ټينګښت زيات کړى ؤ. خو له دې سره سره د منار د تاج يا پورتنۍ برخې ټينګښت لږ و چې ويې نشواى کړاى د طبيعي پيښو (لکه باد) په وړاندې کلک ودريږي. د منار لاندينۍ برخې د دوو کره دلايلو له مخې د بدنې د نورو ځايو (برخو) په نسبت ځکه ژر خوړلې شوې وې چې د منار ددې برخې جوړښت د استوانې په بڼه نه، بلکه د مکعب په شکل جوړې شوې وې، چې باران، واورې او اوبه، به پکې ودريدې.

سړى په آسانۍ سره پوهيږي چې د ستنې د غره پلو، سوليدلي او وادي ته پرته ځانګه يې جوړه او د ستنې په وسيله ساتله کيده.

د دواړو منارو د معماري سبک د ګاونډيو سيمو د تاريخي ودانيو يا آثارو له جوړښته سره سمون خوري چې له ډير پيچلي ډبرين تخنيک څخه پکې کار اخيستل شويدى. د جوړيدو د اسبک چې د خپل پيچلي سيستم له مخې يې لري د پوهنې "Diaper" معمارۍ په نامه يې يادوي. پخوا به يې دې سبک ته بودايي ويل، ځکه چې بڼې يې په ټولو بودايي آثارو (ځليو) کې، لکه زړه ګندهارا، کابل، سوات، د منځنۍ خيتځ وادي ګانې، د سند رود، د افغانستان په جنوب ختيځه حوزه او د پاکستان په شمالي برخو کې ليدلې شويدي. د پوهنې "Diaper" معمارۍ سبک د ستنې (ستون) پوښ او دننۍ برخه راڅاپيروي چې همدغه پوښ د منار د منځنۍ (داخلي) برخې له ۵۰ - ۳۰

سانتي مترو پورې پنډوالی (ضخامت) ساتلی شي، پوښ ددرو سانتي مترو په اندازه نازکی ډبریني ایره رنګې تختې راچاپیروي چې باندینی برخې یې په پوره هنر سره تورلې او یو له بله سره په داسې هنر کلکې شوې وې وي چې نورو تعمیراتي موادو ته ډیره لږه اړتیا لیدله کیده. د داسې منارو د جګیدو ننداره به هغو کسانو ته چې له نژدې یې ورته کتل ډیره په زړه پورې وه. زه په خپله ډیر هیله من وم پوه شم چې پاسنی برخې یې څنګه جګیدې، د داسې ودانیو لپاره به بې له شکه چې ډیرو انساني طاقتونو ته ضرورت و چې ځینې یې په هواره کې او ځینې به په خوازو کې د کار لپاره دریدل. په سرخ منار (سره منار) کې د هغو خوازو سوري چې خلک پرې دریدل او کار به یې کاوه، ډیر ښه لیدل کیږي.

انجنیري سمون:

د سیاه منار له تاج یا پاسنۍ برخې څخه پرته نور نو دانجنیري او هنري جوړښت نخښې په منارکې نه لیدل کیږي، هغه څه چې موږ به په خپل وخت کې ولیدل یوازې د هغو هډوکي و. د ښایسته زیاتي مودې په تیریدو سره، ددواړو منارو اسکلیتونه لوڅ او لغړ شوي وو او له ظاهري ښې څخه یې څه نه وو پاتې شوي. دلته دي چې د سیمې همزولي او همرنګه ځلی - چې فرهنګی ګډې اړیکی لري - له موږ سره دا مرسته کوي چې د هغو د له منځه تللیو برخو د جزئیاتو په برخه کې له مشابه او ورته ځلیو نه کافی معلومات ترلاسه کړو. یو له دغو سیمو څخه د تکسیلا زوړ ښار او بل یې د سوات وادي دي.

مینګورې ته نژدې د سوات دراده تر غاړې د ایتالوي لرغون پیژندونکې ډلې هیئت د نیم او د نیم څخه د نیم په اندازه د کابل د منار یادګاري ودانۍ

کشف کړي چې دا وړې ودانۍ د خپل جوړښت او ظاهري بڼې له مخې د کابل منارو ته نژدې والی او ورته والی لري. ددوی دا په ډیر احتیاط او هنري بڼې بیا جوړونه، د ګندهارا د ستنو د سبک - له تنی څخه تر تا دا وه پورې، ټولې اجزاوې او پورتنۍ برخی یې - هغه جزئیات راښیي چې زموږ په منار کې نشته او له منځه تللي دي.

لرغونتوب:

د کابل ددوو منارو عمر د کوشانیانو د تاریخ پیژندنې، نسب پیژندنې له سوال پاروونکی بحث سره تړښت لري. هماغسې چې د ګندهارا هنر او د کوشانیانو تاریخ په تیرو ۱۵۰ کلونو کې د بحث وړ دی، په هماغه اندازه یې د دقیق تاریخ په هکله ګډ توافق ندی تر لاسه شوی، د آشوکا د لاټونو "Lats" بر خلاف زموږ منارې بی ثبته پاتی شوې، مانا دا چې ندي ثبت شوې او هیڅ کومه نخښه له هغو څخه نده را پاتی خو د ګاونډیو سیمو تاریخی و دانیو په دې برخه کې له موږ سره زیاته مرسته کړېده "A. cunnigham" په خپل اثر (د هند د لرغون پیژندنی سروې) چې په ۱۸۷۵ م کال کې خپور شوی، لیکی: «ښاغلی فرګوسن هم ګمان کوي چې دا ستنې "Pillars" د بودایی برجونو همزولې دي. اوزه دا نظر بیخی تاییدوم. دادی کیدای شي ددې ستنو عمر د هغو کشفیاتو له مخې چې دوکتور هونیک سرته رسولی وټاکلی شي. «لرغونې آریانا» هغه کتاب دی چې په ۱۹٤۱ کال کې خپور شوی. په هغه کې لیکلی شوي: «چاچی ها نیګ برګرته کار کاوه، هغه څو کاله رومبی له کابل څخه راغلی و. هغه ماته دوه درې دانی کوشانی سکې راوړې دا سکې هغو سکو ته ورته وې چې له برجونو څخه لاسته راغلې وې. د تراجان "Trajan" سکه هم په هغو کې

مدت نیم سده پاروپانیزاد و آراخوسیا (کندهار) و همچنان گندهارا و سند در امتداد رود سند و اکثر قسمت های پنجاب شامل آن مستعمرات یونانی گردید که توسط شاهان یونانی (که نامهای شان در سکه های زیبای نقره یی و مسی ضرب زده شده) اداره میشد. هنوز اوضاع با دورهٔ سکندر فرق داشت. فرهنگ هندی به سطح بسیار بالا انکشاف نموده و حتی ریشه- هایش تا سرزمین پاروپانیزاد گسترده میشد. یونانی ها ناگزیر آن را پذیرفته و با فرهنگ خود شان آمیختند. روی سکه های آنها در جنوب هندوکش میتوان رسم الخط زبان یونانی را به وضاحت مشاهده نمود.

در روی دیگر سکه متن خاروشتی Kharoshti و زبان پراکریت Prakrit هند شمال غربی نمایان است.از حوالی ۱۹۰ تا ۷۰ پیش از میلاد شاهان هندو یونانی به نوبهٔ خود بروادی کابل حکمروایی کردند. پنتالیون Pantaleon و برادر کوچکترش اگاتوکلیس Ag-athocles احتمالاً نخستین و هیرمایوس Hermaios دقیقاً آخرین یونانی هایی بودند که در قلمرو سکندریه وقفقاز حکومت میکردند. بزرگترین شهزاده های هندو یونانی هیوکراتی دیز Eucratides ومیناندر Menander بودند. اولی از سوی غرب آمده حکمرانان یونانی را در باختر سرنگون ساخت و خود را در حوالی سالهای ۱۷۱ پیش از میلاد پادشاه ساخت. او زمانیکه قدرتش را در باختر زمین تقویت کرد، در سال ۱۵۳ از هندوکش گذشت و با میناندر اول پادشاه یونانی، همانی که بر تخت سکندریه و قفقاز یعنی زادگاهش قرار داشت، حمله کرد. آتش جنگ خونین داخلی در گرفت. درین جنگ یونانی ها با یونانی ها تا آخر جنگیدند. ایوکراتایدز پیروز شد و سیطره اش را بر رود سند و حوالی آن گسترش داد. او

سکندریه را پایتخت خود قرار داد و ساحهٔ بسیار کوچکی را در پنجاب به میناندر واگذار شد.

درست هنگامی که ایوکراتایدز میکوشید تا یونانی های شمال و جنوب هندوکش را تحت یك حکمروایی با هم متحد سازد، انکشافات بزرگی در شمال باختر زمین رخ داد. مثلاً در شمال آمو دریا قبایل بادیه نشین بیقرار به پیش انداخته شدند. درشرق دور، حواشی غربی و شمال هان- چین نیز مردم به جنگ آغاز کردند. مغلوب شده گان جنگ با دارونداز و مواشی خویش به سوی غرب هجرت کرده و حملاتی را بالای بادیه نشینانی که برسر راه شان قرار داشتند آغاز کردند. این ماجراجویان به نامهای تــوچــاروی To-charoi (در متن یونانی) ویـــو-ژی Yue -zhi به زبان چینی یاد شده اند. بادیه نشینانی را که آنها از مناطق شان بیرون رانده و به سوی غرب متواری ساختند در چین به نام سیك Sek و درغـرب به نـام ساکای Sakai یاد شده اند.

آی خانم نام جدید شهر کهن یونانی در کناره، جنوبی رود آمو به آتش کشیده شده و در حوالی سالهای ١٤٥ پیش از میلاد از ساکنینش تهی گردید. بادیه نشینان جنگجو، این تیراندازان اسپ سوار بادپیما باید سیل آسا مناطق امتداد باختر را در حیطه، تسلط خویش درمیآوردند اما زمانیکه ایوکراتید بر امتداد هندوکش هجوم آورد، آن وقت دیگر دیر شده بود. او در نهایت خشم و درماندگی به دستان پسرش به قتل رسید و به این ترتیب حاصلات زمین های کنار راه نیز به اثر شکست های پی در پی تباه گردید. هلیوکلیس اول، کسیکه پدر خود را به قتل رسانید، تا سالهای ١٣٠ پیش از میلاد در مناطق باختر غربی اقامت داشت. سپس بلخ کهن که در آن

زمان پایتخت بود مورد هجوم بادیه نشینان قرار گرفت و هلیوکلس در جنگ به قتل رسید. زمانیکه درسال ۱۲۹ پیش از میلاد چینایی های یورشگر و پیگرد و جنرال ژانگ کیان به عزم بازدید یوژی Yue-zhi آمدند، خاموشی حکمفرما بود، زیرا هم قشون یونانی و هم سیستم اداری آنها ناپدید شده بودند. میناندر در جنوب همه قلمرو خویش را دوباره تصرف کرد. او سلطنت خود را گسترش داد و براریکهٔ شاهی تکیه زد. برای آخرین بار (ونیمه عمریك نسل) امپراطوری متحد و نسبتاً پر افتخار هند و یونانی پابرجاگشت.

این امپراطوری توسط پادشاهی که مادرش هندی بود اداره میشد. برای امپراطور زمینه چنان آماده گردید که در یك ماحول هم هندی و هم یونانی بزرگ شود. چه او به بودیزم رو آورده باشد یانه، به فلسفه بودایی چنانچه دریگانه منبع (کتاب هندی میلیند اپنها یا پرسشهای ملیندا، جاییکه شاه میناندر درسهای بودا را به شیوهٔ گفت و شنود و مطابق سبك افلاطون با نونگ نگاسینا، عالم بودایی مورد بحث قرار میدهد) نشان داده شده بخوبی آگاه بوده است. میناندر در حوالی سال ۱۳۰ پیش از میلاد در اردوگاه چشم از جهان بست. مرگ او یك مرگ نا به هنگام بود زیرا یگانه فرزندش هنوز کودکی بیش نبود. آیا مناندر در جنگی که یونانی های باختری در راه هندوکش و هنگامی که باختر در مجموع باید آزاد میشد کشته شده است؟ مانند اینکه او بودای دیگری بوده باشد خاکستر جسدش توسط مردمان شهر های متخاصم قلمرو او تقسیم شد. به گفته پلوتارك Plutarch آرامگاه او به نیایشگاه بودایی شباهت دارد.

در سال ۱۰۰ پیش از میلاد بادیه نشینان پیروزمند باختر را بین خود تقسیم کردند. قسمت شرقی آن به Yue-zhi یوژی و بخش

غربی آن به ساکای تعلق گرفت. یونانی ها کوتل های هندوکش را بستند، اما این اقدام مربوط به زمان بود و اینکه بادیه نشینان خشن چه وقت در جنوب پدیدار میشد. هند یونانی دورهٔ ماقبل میناندر مورد کشاکش دو دودمان ملك الطوایفی قرار گرفت: دودمان ایوتی دیموس که میناندر به آن وابسته بود و خاندان ایوکراتید. موضوع از آن هم فراتر رفته به قملرو های خورد تر که بوسیلهٔ شاهان فزایندهٔ کوچك اداره میشد تجزیه گردید. در سکندریه و قفقاز ژویلوس اول Zoilos I ، لیسیاس Lysias، انتیل سایداز Antialcidas، فیلکورسینوز Philoxeno، دیومیدیز Diomedes و هیرمایوس Her-maios را داریم که به نام آخرین شاهان هندو یونانی پاروپانیزاد یاد میگردیدند. بعد از مرگ هیرمایوس در حدود سال ۷۰ پیش از میلاد یوژی Yue-zhi از طریق سد هندوکش حمله نموده و به فرمانروایی یکنواخت ۱۲۰ ساله، یونانی ها در وادی کابل نقطه پایان گذاشت.

همگام با این تحول ساکای Sakai، مخالفین بادیه نشین یوژی به سمت شرقی و جنوبی باختر به جنگ پرداخته و درانگیانا، قریه یی در پای دریای هلمند که به ساکاستین (سیستان جدید) معروف شده بود، اقامت گزیدند. از همینجا قشون ساکای بالای یونانی ها در وادی سند حمله کرده و سر انجام توانستند تکسیلا را به تصرف خود در آورند. آنها برای مدت زمان کوتاه به عقب زده شدند اما در حدود سال ۵۵ پیش از میلاد ازیس اول Azes I پادشاه ساکای حاکم اکثر بخش های پنجاب گردید. تنها در گوشه شرقی این ایالت حاکمیت ناتوان یونانی تا آغاز دهه های میلادی وجود داشت.

برای یکصد سال دیگر حکمرانان نظامی یوژی Yue-zhi بر پاروپانیزاد حکومت کردند. کاخ شاهی ایشان در بلخ مرکز باختر باقیمانده است. خیلی جالب است که «هان انالس» یك منبع چینایی (اثر بان گو) نام کابل را برای اولین بار د رتاریخ تذکر میدهد. فهرست پنج شهر جدید یوژی که توسط رهبران نظامی اداره میشد با «... پنجمین مربوط است به جنرال گاو فو و مقام پایتخت حکومت در شهر گاو فو است» ختم میشود. «تمام دانشمندان با این نظر موافق اند که گاووفو همانا کابل است.» بعداً میبینیم که حکومت پیشین یونانی پاروپانیزاد تحت اداره یوژی کابلستان نامیده شده و مرکز اداری آن از سکندریه و قفقاز به شهر جدید کابل منتقل گردید.

در مجموع بزرگان و اربابان جدید محتاطانه میکوشیدند که میراث های فرهنگی را که از نیاکان یونانی خود بدست آورده بودند دست ناخورده بگذارند. یوژی ها Yue-zhi بسیار زیاد علاقمند آموزش بوده و وقت کافی در اختیار داشتند تا برای نسل های آینده خود بکوشند. سکه های هر مایوس آخرین پادشاه شان که نوشته های هندی و یونانی را بر روی خود داشت دیر زمانی به شکل دست ناخورده دوباره رویکار آورده شدند. این نکته نشان میدهد که بادیه نشینان گردن کلفت هم میتوانند به باشندگان مدنی تبدیل گردیده و وارثین فرهنگ هندو یونان گردند.

تعداد کمی از حقایق تاریخی دیگر در مورد این سده تاریك تاکنون روشن گردیده است. چون آنها هیچ گونه سکه یی بنام خود ضرب نزده اند، بناءً هیچکدام از حکمرانان یوژی کابل نامی از خود بجا نگذاشته اند. در عوض حکمروای دیگر طایفه یوژی در سدهٔ اول

میلادی به شهرت یکبارگی رسید. یگانه منبع چینایی نام طایفه او را گیوشانگ Gui- Shuang و نام خودش را قیوجیوکیو Qiu-jui-que ذکر کرده و می افزاید که پایتخت او نسبت به کابل به چین نزدیکتر بود. نگاشتن برگردان نامهای خارجی به زبان چینایی بسیار عجیب است اما این جنرال یوژی به نام کوجولا کدفیزس Kujula kadphises شهرت یافته است و نام طایفهٔ او در حقیقت کوشان (Kushan) است که هر دو نام از ورای نوشته های روی سکه ها و کتیبه ها دانسته شده اند. گفته میشود که کوجولا برچهار طایفهٔ دیگر حمله کرده و خود را به سلطنت رسانید.

برای سلطنت تازه نام قبیلهٔ خود را نهاده و آنرا موسس امپراطوری بزرگ کوشانی خواند. شواهد معین در موردهان انالس پسین واضح میسازد که این رویداد ها پس از سال ۲۵ میلادی بوقوع پیوسته اند. اما مسایل آنچنانکه فان یه Fanyeh در جملات فشرده خود بیان میدارد ساده نبوده است، زیرا اشکانی بزرگ، سورن گاندو فارس، شاه ساکای در ساکاستین برکوجولا نخست در وادی کابل و سپس در پنجاب حمله کرد. او مناطقی را که شاهان ساکای در شمال غرب هند از دست داده بودند دوباره بدست آورد و کوجولا را واپس به سرزمین خودش راند.

در سال ٤٦ میلادی یا چند سال پس از مرگ سورین Suren کوجولا موفق شد تا برنامه های جاه طلبانهٔ خود را در راه متحد ساختن همه قلمرو یوژی زیر یك اداره ادامه دهد. او تکسیلا و کابل را دوباره از اشکانی ها گرفت و سر انجام پیشروی نموده و مرکز باختر را که در چینایی پوتیاو Pu-tiao نامیده میشد فتح کرد. در آنجا او پادشاه سلسله قدیم یوژی Yue-zhi، کسی را که بر اساس

گفته منابع گوناگون چینایی تا سال دوم پیش از میلاد در باختر حکومت میکرد، برکنار ساخت. آنگاه کوجولا درواپسین روز های زندگی و قدرتش تاج شهنشاهی یا شاه بزرگ را بر سرنهاد. او به عمر بالاتر از هشتاد سالگی، اندکی پیش از سال ۸۰ میلادی در گذشت.

فان یه مینویسد: «پسرش یان گاوژن او را موفق ساخت تا به پادشاهی برسد. وی هند را فتح کرد و جنرالی را برای اداره آن گماشت. سر از همین تاریخ رفاه و خوشبختی در قلمرو یوژی رونما گردید. پس از کشف سنگ رباتك (منتشره ۱۹۹۷) در مییابیم که یان گاوژن آنچنانکه سالها تصور میشد، ویماکدفیزس نه٬بلکه پدرش کوشانا و یماتاکتو بوده است. برخی از دانشمندان اورا «شاه بی نام» نامیده و دیگران اصلاً موجودیت او را نادیده گرفته بودند. و یماتاکتو باید هند را دوباره تصرف میکرد زیرا پدرش کوجولا کدفیزس سر انجام تمام توان خویش را صرف انجام تصمیم نهایی اش برای تاج و تخت یوژی درباختر نموده و از آنچه در هند میگذشت غافل مانده بود. آخرین پادشاه کوشانی در پنجاب زمانی به قتل رسید که کوشاناس در نهایت تمام قلمرو های ساکای را در هند مطیع خود ساخت.

و اما ویماتاکتو نیز از ناحیهٔ باختر پریشان بود. او از همانجا پیوند های دوستانه یی را با هان چین برقرار کرد و در سال ۸۸م، ده سال پس از تاجگذاری اش هیئتی را نزد فرزند بهشت (Son of Heaven) فرستاد و خواستار بستن پیمان بایکی از شهزادگان چین گردید. هنگامی که خواست او از سوی یان گاو جنرال چینایی رد شد، برادرش بان گو ویمای اول لشکر بزرگی را در سال ۹۰ میلادی

فرستاد. بان گاو فرار کرد و با فرار و عقب نشینی او به قشون خسته مصیبت بزرگی در دشت تا کلاماکان Taklamakan رونما گردید. شاید او پس از عقب نشینی، باز نشسته و یا به اثر سالمندی زیاد مرده باشد.

کدفیزس باپسرش و یمای دوم دوران طلایی را در سلطنت کوشانی ها آغاز کرد و در میان امپراطوری های روم و چین نیروی سوم را تشکیل داد. «چهار راه آسیا» راه ترانزیت ابتدایی خوبی برای کالای زینتی در جهان به سوی شگوفایی رفت. و یمای دوم اولین کوشانی بود که سکه طلا را پس از Aruei رومی عرضه کرد. همانگونه که سکه های مسی کوجولا کدفیزس پادشاه را به اساس قانون بودا د هراماتیدا یا ثابت قدم در راه قانون ارائه میکرد، سکه های مسی و یمای اول تصویر او را با سرنورانی الههء میترای ایرانی نمایش میداد. البته در سکه های طلایی کدفیزس از الههء شیوای هند بیشتر کار گرفته شده بود. کوشانی ها بالاتر دید به همباوری syncretism عقیده داشتند و آن تلاشی بود که مذاهب مختلف را با هم می آمیخت: همه باور ها پذیرفته شده و به آنها ارج و حرمت گزارده میشد.

نیرو و سرمایه منطقه در زمان کنیشکای اول نواسه کدفیزس، پادشاه چهارم کوشانی، به اوج خود رسید. این پادشاه نام آور در سر آغاز سدهٔ دوم میلادی براریکهٔ قدرت تکیه زد. کنیشکا پروژه های مهندسی شکوهمندی چون نیایشگاه بزرگ در نزدیك پشاور (پرشا پوره) و سرخ کوتل در هندوکش را روی دست گرفت.

آنگونه که شواهد داخلی نشان میدهند در زمان حکمروایی و

یمای دوم اهمیت مرکز ولایتی جدید کوشانی ها، کابل، (گاوفو، کابورا یا سیلیون) با آبادانی ها که نمایانگر رهایش ساکنین بودایی پیرامون آن بود، فزونی گرفت. مشهور ترین بنای آن همانا مناری است که امروز به نام منارچکری یاد میشود.

قرینهٔ مهندسی

منار چکری یکی از واپسین دو یادگار همانندی بود که منحیث بخشی از میراث های بودایی در نزدیکی کابل جا دارد.
کاوش های جدید این ویرانه ها در سال ۱۸۳۳ آغاز شد. این موضوع بارنخست در نشریهٔ مطالعات آسیایی بنگال JASB در ماه جولای ۱۸۳٤ مورد توجه قرار گرفت.(این نشریه را J. Prinseps در کلکته چاپ میکرد) «در یکی از فرورفتگی های ژرف میان کوه ها، ستون یونانی وجود دارد که سرخ منار نامیده میشود. ... منار دیگر یونانی بر فراز تیغهٔ یك بلندی قرار دارد.»
ج . گ . جراند نویسنده و جراح انگلیسی که در کمپنی هند شرقی خدمت میکرد، در همان تازگیها از سفر پنهانی بخارا (شهری در شمال آمو دریا) که او را لیوت. ۱. بر نس همراهی میکرد برگشته بود. در سده ۱۹ مطالعات علمی در افغانستان پیامد فرعی استثمار نظامی بود. جراند در اواخر سال ۱۸۳۳م در کابل دو اوروپایی دیگر را نیز دیده بود. چارلزمیسن که در سال ۱۸۲٦ از خدمت نظامی در هند فرار کرده و به نام مستعار جیمزلیویس در کابل زنده گی میکرد و داکتر مارتین هانیگ برگر، تیمارگر خاص رنجیت سنگهـ لاهوری (آخرین مهاراجای نیرومند هند) که رو به سوی سرزمین آبایی اش ترانسلواینا داشت. بخاطر کهن ترین طراحی منار چکری مدیون میسن هستیم. هونیگ برگر آگاهی های ارزشمند گنبدهای بودایی را به افغانستان به ارمغان آورد. او این آگاهی را

از چیویلیر ، الف. وینتورای فرانسوی به دست آورده بود. این جنرال زمانی برای ناپلیون در واترلو میجنگید که سپس در خدمت رنجیت سنگهـ قرار گرفته بود. وینتو را در سال ۱۸۳۰ با پیروزی چشمگیری نخستین گنبد بزرگ بودایی را درما نیکیالای پنجاب گشود که م . ایلفنستن آنرا در جریان بازدید تعارفی هیأت سیاسی در پشاور در سال ۹-۱۹۰۸ کشف کرده بود. هونیگ برگراینگونه مطالعات باستان شناسی را در افغانستان آغاز کرده و آنرا به میسن آمو ختانده بود. او توانست این کار را تا سال ۱۸۳۸ که این کشور را ترك میکرد به پیش برد زیرا خودش نمایندهٔ سیاسی شده بود. هونیگ برگرومیسن سکه های طلایی کوشانی و رومی را از برخی از نیایشگاه های بودایی در نزدیکی های کمری، شیوه کی ووادی گلدره دریافت کردند. آنها اسناد و مدارك مفید در مورد تاریخ این ساختمان ها و همراه با آن پیرامون منار ها تهیه کردند. تهداب منار چکری نیز به همین منظور نقب زده شد.

در آغاز و بعدها بسیاری از جهانگردان به تماشای ستون پائین تر که سرخ منار یاد میشد بسنده کرده و از بالا شدن به ستون بلند تر که در آن هنگام به نام منار سیاه یاد میشد خود- داری میکردند. میسن پس از برگشت به انگلستان اولین نوشتهٔ موثق را در اختیار خوانندگان گذاشت که در سال ۱۸٤۱ نشر شد «در میان برج های (topes) شیوه کی . . . ستون سنگ- کاری شده یی است که سرخ منار نامیده میشود . . . این منار و اضحاً همسن وسال برج های دیگر است. در چشم انداز بالای قله های کوه ها و برج- های اساسی شیوه کی ستون دیگری وجود دارد که منار چکری نامیده میشود. این منار از لحاظ بلندا و نگهداشت بسیار عالی

است. از قسمت اول پیوست طرح، احتمالاً شکل اصلی سرخ منار مشخص میگردد. اما بخش- های بالایی آن در اثر گزند روزگار فرو افتاده است.»

دو سر باز گزارشهای دیگری را در زمینه ارائه داشتند. الف برنس A . Burnes ستون پاینی را در سال ۱۸۳۸ دیده بود: او در کتاب خود بنام کابل (Cabool) از منار چکری به روشنی یاد کرده و مینویسد: «این ساختمان ها منار نبوده،بلکه آبده هایی اند به شکل یادگاری» و. یو. یبری یکی از ۱۲۲ تن باز ماندگان خوشبخت قشون بریتانوی (که در جنوری ١٨٤٢ در افغانستان قتل عام گردیدند) که در زمان وزیر اکبر خان زندانی بود، از راه منار چکری در ٢٤ می ١٨٤٢ گذشته بود. در یادداشت های او میخوانیم: راه مستقیم به سوی کابل را در پیش گرفتیم که تقریباً در تمام راه، ستون سکندر بزرگ در برابر مانمایان بود . . . نیم ساعت درنگ کردیم. سپس راه خود را در پیش گرفتیم. باز هم به تپه های داخل شدیم. راه تا ستون سکندریه، یکی از کهن ترین بناهای شرق، فرازی به فاصله دو میل را دربر میگرفت. همینکه به این نقطه تاریخی رسیدیم چشم انداز بی همانندی در برابر دیده گان ما نمودار گشت. در طول راه ستون دیگری یونانی در کنار چپ تپه ها قابل رویت بود.»

و . اندرسن یکتن دیگر از اشتراك كنندگان جنگ اول افغانستان (١٨٤٢-١٨٣٨) بود که به صفت یك زندانی پیاده از برابر منارچکری گذشته است. یاد داشت های او به تازگیها بدست آمده و توسط کتابخانه دولتی هند خریداری گردیده است. چند کلمه و طرح کوچکی از منار در آن آماده چاپ میباشد.

اولین و زیبا ترین سنگچاپ منارچکری رسامیی است که به گونهٔ فنی توسط لیوتی ننت سترت Sturt در سال ۱۸٤۱ تهیه شده است. این تصویر در دیبا چهٔ کتاب « پاسداری جلال آباد » نوشته سَر رابرت سیل آمده است. سترت داماد آن جنرال از جریان قتل عام در کوتل خورد کابل جان سالم به در نبرد و یکی از کتاب های طراحی او پسان ها به دست آمد.

خانم سیل در سال ۱۸٤٦ چنین نوشت: «ستون سکندر (صفحه عنوان): خیلی آرزو داشتم که این منار را ببینم. بار ها از شیشهٔ دور بین صحرایی از اردوگاه مان در سیاه سنگ (نزدیك کابل) به این ستون نگاه میکردم و بعضاً آقایان به دیدن آن فرا خوانده میشدند. آنانی که آنجا میرفتند از بزرگ یکی از قبایل اجازه میگرفتند. آنها گوسفندی را کشته وضیافتی را برای مهمانان ترتیب میکردند. هنگامی که زندانیان از زاودك Zaudek در همسایگی کابل انتقال یافتند برای ما گذشتن از راه کوتل کابل مشکل شده بود. از همین رو راه منار برگزیده شد. این راه دشوار گذار و پراز سراشیبی بود. رویه های ستون از بین رفته و تهدابش شکسته بود، چون زلزله آنرا از توازن افگنده است. احتمالاً تا چند سال دیگر فروخواهد ریخت.»

اولین تصویر شناخته شده این منار اثر ج. بورك J. Burke است که احتمالاً یکتن از افراد ملکی در اردوی اشغالگر انگلیس بوده است. به گمان اغلب این عکس در ماه سپتمبر سال ۱۸۸۰ هنگامیکه صدها سرباز انگلیس و گورکا برای جنرال ستوارت و رابرتس (که میخواستند ازین کوتل کوهستانی بازدید کرده و منار را مورد مطالعه و بررسی قرار دهند) از کنار پیاده رو

صخره ها گرفته شده است. شصت و هفتمین سند یاد دداشت رویداد ها در جنوری ۱۸۸۱ چنین بــازگو میکــند: «منار چکری بر فراز تپه هـای خــوندو Khundo که به سوی مرز جنوبی هموارپهای کابل ادامه دارند، جا دارد. این منار به بلند ترین نقطه این سلسله قرارندارد، ازینرو تنها از نقاط معین کابل قابل دید میباشد. این منار در راستای کوتلی قرار دارد که از هموارپهای کابل به سوی وادی چکری و از آنجا به تیزین یعنی به راه مستقیم قریه غلزایی و سپس کوتل خورد کابل میرسد. جهانگردان از ما هها به این آرزو بودند که به تپه بالا شوند، شایعات زیادی وجود داشت. منار از محل کار ما در حومه شیر پور قابل دید بود. گویی مقدر چنان بود که هیچ ما جراجویی هرگز نتواند این راز را بگشاید. پس از یك میل سواری اسپ به جایی رسیدیم که فراز آغاز میشد. قسمت پائینی آن بسیار نزدیك به نظر میرسید که شاید تا ده دقیقه آنجا را میتوانیستم دید، اما نیمساعت در پیرامون آن در بین سنگها راه رفتیم. پیمودن آخرین فاصله ها بسیار مشکل بود. اسپ بانان از ما خواستند که پیاده شویم، منار همانجا بود. ستونی از تخته سنگها، سنگریزه ها و سمنت به بلندای شاید ۱۱۰ فت، مانند یك شمع بسیار زیاد بزرگ. برخی از دانشمندان سبك معماری آنرا بودایی خوانده و عمر منار را دو تا سه هزار سال میدانند.»

چشم انداز

منار چکری در پیشترین بخش شاخ برانته در ۱۶ کیلومتری جنوب شرق کابل جا داشت. همواریهای کابل از سوی شمالی این ساختمان تاریخی به فاصله ۶۰۰ متر آغاز گردیده به کوهدامن و از آن گذشته به کوهستان می انجامد. قله های پر برف هندوکش ها مناظر دلفریبش توجه بینندگان را بخود جلب میکرد. به سوی جنوب منار چکری گسترهٔ هموار دیگری افتاده است که به بلندای کوهستانی دیگری که بلند ترین قلهٔ آن ۳۰۰۰ متر است می انجامد. در همین حوالی ویرانه های آثار بودایی کشف گردیده و چنان مینماید که این ستون زمانی بخشی از یك نیایشگاه گمگشته در خلوت ابرآلود صخره ها بوده است.

آنگونه که زندانیان بریتانیایی دریافته اند، منار چکری تا چند سده راه کوتاه پیوند کابل قدیم (بگرام یا بگرامی کنونی) به سمت خورد کابل و ننگرهار برای رهروان و کاروان ها بوده است.

نام کنونی منار چکری بیشتر «برج گردنده» تعبیر گردیده که از کلمهٔ «ککره» cakra سانسگریت به معنی «چرخ» بر گرفته شده و بودا آنرا در اندرز های خود به نام دهرما dharma به گردش در آورده بود. متن کهن این ترجمه در دسمبر ۱۹۲۵در نشریهٔ آسیا«Asia»آمده است ؛ آنجا که الف ل . اولسن مینویسد:

«آبده یی که بخاطر موقعیت خود بر فراز کوه در ۱۶ کیلو متری کابل شهرت دارد، منار چکری یا ستون گردنده است. ستونی

به بلندای یك صد فت شاید زمانی پوشیده با مفهوم قانون بودا یا نمای مرگ و تولد و دوباره زنده شدن بوده است.»

با آمدن دین اسلام در افغانستان تبلیغات بودیزم به پایان رسید. پس از آن نامهای کهن سانسکریت هندی نیز از خاطره ها فراموش گردیدند. امروز در افغانستان هر چنین ساختمانی به نام بیانگر موقعیت جغرافیایی و چگونگی آن یاد میشود. طوریکه و. بال در نشریه خوانش ایرانیکا Studia Iranica (سال ۱۹۸٤) اشاره میکند، نام حقیقی و محلی این ستون منارچکری است نه منار Chakhri. دو ستون جنوب شرقی کابل در سده های پسین سرخ منار و منار سیاه و یا برج سرخ و برج سیاه نامیده شده اند. منار چکری از دیدگاه من در حقیقت شکل کوتاه مناره سیاه چکری یا برج سیاه چکری است. این نام وابسته به وادی خشك (Khwar) در جنوب منار و روستایی در پایان این وادی است به نام چکری Cakari یا Cakarai.

چگونگی ساختاری

هر دومنار چکری تقریباً همانند و دارای جلوه های ساختمانی ویژه بوده اند. این منار ها از سه بخش تشکیل شده- بودند: زمینه های مستطیلی، بدنه استوانه یی و تا جی به شکل نه چندان شناخته شده. سرخ منار که بسیار نزدیك و در پایان سراشیبی همان کوه ساخته شده بود، بخش بالایی خود را مدتها پیش از دست داده و سر انجام در اثر یك زلزله در بهار سال ۱۹٦۵ فرو افتاده و به توده خاکی مبدل گشت.

در تابستان همان سال (۱۹٦۵) سنجش های من از بلندای منار چکری ۲۷ متر را نشان میداد. سروی دقیق تر انستیتوت باستان شناسی افغان و انستیتوت مطالعات افغانستان بریتانیا که در سالهای ۱۹۷۵/٦ صورت گرفت بلندای آنرا با در نظر داشت سراشیبی زمین ۲٦,٦ متر تثبیت کرد.

از ینکه تنها بخش کوچك رونمای وادی (شمالی) آن باقیمانده بود، بسیار دشوار بود که همه بخشهای آن باز سازی شود. به باور تمام میتوان گفت که ساختار آن مکعبی پوشیده با مساحت (26.2 ft.sq.) c.8m x 8m بوده است. این ستون از سه سو به شیوهٔ خطرناکی کاسته و سائیده شده بود که فروریزی هر چه زود تر آنرا نزدیك میساخت.

در سال ۱۹۲۳نخستین تلاش برای ترمیم این منار توسط کار

گران نه چندان فنی نتیجهٔ بسیار ارزشمندی ببار نیاورد. باز سازی توسط موسسات افغانی یا بریتانیایی بخاطر ترمیم منار در سالهای ۱۹۷٤ تا ۱۹۷٦ با پیروزیهایی همراه بوده که در اثر آن یك ستون سنگی و کانکریتی مخروطی و یك تیر حلقوی تقویتی پوشیده بالای آن ساخته شد. در نتیجه نمای بیرونی منار را بسیار زیاد تغییر داد و به این گونه آخرین نشانه های ستون یونانی درین جریان از میان رفت. برای بازسازی ستون تلاش جدی نشد. باید روشن ساخت که ماهرگز نمی توانستیم معماری ساختمان های بودایی را به ماهیت اصلی و مغلق آن به ویژه در ساحه دور افتاده مانند منار چکری بازسازی کنیم. تهداب این منار ها به سبك هنری و مهندسی یونانی باختری گندها را بسیار شباهت داشت، همانند ساختمانهای آی خانم و سرخ کوتل. آثار و نمونه های بسیار اندکی از برج سیاه در پیرامون ستون به زحمت به چشم میخورد؛ اما سرخ منار ازین ناحیه خوبتر نگهداری شده است.

سیاه منار ۱۲ متر بلندا داشته و محیط آن در سال (۱۹٦٥) ۱۸, ۰۸متر اندازه گیری شده است که قطر آن در بخش تهداب ٥, ۷٦ و در بلندای نهایت ٥, ٤ متر اندازه گیری گردیده است.

بدنه منار چکری میلان اندکی بیشتر از ٤ درجه را در شمال غرب خود نشان میداد. به اینگونه قسمت بالایی منار به اندازه۲ متر از محور عمودی کج شده بود. بخشهای بیرونی جنوبی منار بنا بر قرار داشتن در برابر باد، باران، یخ و فرسایش تاب یافته بود. در حالیکه بخشهای داخلی منار بخاطر پر بودن از مواد ساختمانی جامد و سمنتی تا اندازه یی آسیب- ناپذیر باقی مانده بود. برداشت شخصی من اینست که سیاه منار در حقیقت قسمی ساخته شده بود

که کتله های بزرگ سنگی بدنه ستون در جریان ساختمان تا اندازه-یی از کنترول خارج شده است. سرخ منار اینچنین نارسایی را نشان نمیدهد.

شگفت ترین بخش منار های کابل بدون شك بلندای آنهاست. بلندای مجموعی آن متناسب یا معادل بدنه آنها بوده و ترکیب بسیار پیچیده دارند. بخشهای پایانی آنها به گفته پ. برون در کتاب مهندسی هندی(سال ۱۹٤۲) نواسه بلندای شکوهنده ستون سنگی آشوکا است. به سخن دیگر این منارها به سبك ستونهای سنگی آشوکا، سومین امپراطور هندی ساخته شده اند. هر دو یادگار میتوانند نشانه های کاخهای شاهانۀ هخامنشی ها و پرسی پولیس Persepolis را باز گویند.بخش های بالایی این منار ها نیمکروی اند که بیشتر به سبك مدیترانه شباهت دارنـد تـا بـه هندی. این شکل در بیشتر مجسمه های بودایی دیده میشود. تا کنون هم این نکته که بودایی ها مانند زردشتی ها آتش را میپرستیدند شگفتی آور است. ح . انغولت H. Ingholt در « هنر گندها را در پاکستان» سال ۱۹۵۷ چنـین نـتیجه گیری مـیکـند: آتـشکـده ... احـتمالاً بازتابگردوران شگوفایی چندین پنداری (syncretism) در گندهارای آن روزگار میتواند بود. سکه های ساسانی نمایانگر آتشکده نمای نیایش اهورامزدا (آلهه زردشتی) بودند. درینجا به خوبی روشن میگردد که بودا ازلحاظ نیرو نزد پیروان خویش همپا با اهورا مزدا بوده است. این حرف گواه حقیقتی است که این ساختارها نشاند-هنده بودا و مظهر حرمت بوده اند.

در اینکه منار های کابل در روزگاری بالای خود تاج داشتند تردیدی وجود ندارد. در بخش بالایی منار چکری فقط توده یی از

خشت باقیمانده بود. بلندای ساختمان یادگاری سیاه منار زمینه پژوهش از نزدیك را تنگ ساخته است. این امکان تنها در بخش پایانی میسر است. در مورد چرخ گردندهٔ دندانه دار بالای این ستون ها بسیاری دانشمندان همباور اند که این چرخ زمانی نمای قانون بودایی بوده است. هر چند این نامها منطقی به نظر میرسند، وجه اشتقاقی فریبنده یی دارند. از دیدگاه یك مهندس همیشه به این باور بوده ام که اشیای مدور (از لحاظ عرض و ارتفاع مساوی) بالای اینگونه بناهای یادگاری تا جدار برابر نمی آیند.

در سالهای ۱۹۷٥/٦ یك پایپ آهنی به منظور بازسازی منار بر پا گردید و برای اولین بار زمینهٔ پژوهش را فراهم آورد. با استفاده از همین فرصت، شانس گرانبهای عکسبرداری و سروی در مورد جزئیات منار نیز به میان آمد. طوریکه ج.ك. راو در کتاب «مروری بر باستان شناسی افغانستان» در سال ۱۹۷۹مینویسد «هنگامی که گرد و خاك سنگهای بخش بالای ستون سترده شد، سطح مستطیلی آشکار گردید.» نانسی دوپری در کتاب «رهنمای تاریخ افغانستان» منتشره سال ۱۹۷۷ درین زمینه بیشتر روشنی انداخت:

«در جریان کار پروژه که توسط انسیتیوت مطالعات افغانستان بریتانیا در همکاری با انستیوت باستان شناسی افغانستان در سالهای ۱۹۷٥/٦ انجام گرفت بخشهای ناشناخته بالایی ترین بخش منار کشف گردید، و آن سایبانی بود که در بسیاری از ساختمان های بودایی در بسیاری از کشور ها همسان است.»

موجودیت سرتاجهای مستطیلی به زیبایی منظره ها می

افزاید، درست مانند عرشهء چتر مانند سایبانی برفراز منار قامت افراشته در جایگاه بلند.

نمونهء چنین ستون تاجدار در مقبرهء «نذری» میان چارگنبد ظریف سایبان دار دیگر نگهداری شده است. این یادگار هم اکنون در موزیم هنر متر و پولیتین نیویارك میباشد.

ساختمان:

بر خلاف الگوهای پیشین هندی، ستونهای نزدیك کابل به سبك معماری ویژه یی ساخته شده بودند. مواد ساختمانی همانهایی بودند که در تمام نقاط افغانستان پیدا میشوند. سیستم ساختمانی بسیار ساده بود. نباید بالای این ستونها سنگینی بیشتر می آمد. ساختمانها به گونه یی بودند که بایستی در برابر فشاری های احتمالی ایستادگی میکردند. ایستادگی در برابر نیروهای باد به خاطر موقعیت منار چکری اهیمت خاص دارد. زیرا مقاومت این منار نظر به شکل استوانه یی بدنه ستون و قسمت بالایی آن بیشتر گردیده بود. استواری بخش بالایی یا تاج منار به هر حال کم بوده است که نتوانسته در برابر فشارهای جوی ایستادگی کند. بخشهای پاینی ستون به دو دلیل عمده زود تر از سایر بخشها فرسوده شده بودند. ساختمان این بخش منار استوانه یی نبوده،بلکه مکعبی بود که برف، یخ و آب بالای آن قرار میگرفت. به آسانی دانسته می شود که سمت مقابل به کوه ستون ساییده شده بود، در حالیکه بخش کوچك سمت مشرف به وادی آسیب ندیده مانده و توسط خود ستون نگهداری گردیده بود. سبك معماری هر دو منار کابل همانند همه

ساختار ها در مناطق همجوار بوده و پیامد تکنیك های بسیار پیچیده یی است که از مواد تعمیراتی مشخص مانند تخته سنگ بنا یافته است. این شیوه ساختمانی را به خاطر پیچیدگی رویه های آن بنام معماری پوشه یی (diaper) یاد میکنند. در گذشته این سبك را بودایی میگفتند، به خاطریکه نما های آن در تمام ساختمان های یاد گاری بودایی گند هارای کهن، مثلاً در کابل، سوات و وادیهای شرق میانه، رود سند، حوزه جنوب شرقی افغانستان و در قسمتهای شمالی پاکستان دیده شده است.

سبك معماری پوشه یی (diaper) متشکل از پوش بیرونی و میانه درونی است. پوش نگهدارنده دارای ضخامت بین ۳۰ تا ۵۰ سانتی متر بوده و از ورقه های سه سانتی متری نازك تخته سنگ های خاکستری رنگ که سطح بیروی آنها با هنرمندی تراشیده شده، متشکل است. آنها با چنان مهارتی روی همدیگر گذاشته شده بودند که به سایر مواد ضروری تعمیراتی نیاز کمتر احساس میشد.

تماشای منار ها در جریان ساختمان برای کسانیکه شاهد بلند رفتن آنها بوده اند خیلی منظره زیبا داشته است. من شخصاً زیاد علاقمند بودم تا بدانم که بعد از بدنه نستباً ساده، قسمت های مغلق فوقانی آن چگونه بلند میرفته است. برای ساختمان منار ها بدون شك کتله بزرگی از نیروی بشری ضرورت بوده که میبایست در سطح زمین و همچنان بالای خوازه ها کار میکردند. سوراخهای خوازه-هایی که بالای آنها کار صورت میگرفته در سرخ منار به خوبی دیده میشود.

ویرایش مهندسی

به جز از تاج یا بخش خوب نگهداشته شده بالایی سیاه-مینار، کمترین آرائه مهندسی این منار ها باقی مانده است. آنچه را مادر روز گار خود دیدیم تنها استخوان بندی آنها بود. در مدت زمان فوق العاده طولانی بقای خویش، اسکلیت هر دو ستون برهنه شده و از آرائه ظاهری(سطح نازك) شان هیچ چیزی باقی نمانده بود.

اینجاست که منار های مشابه همروز گار منطقه که از لحاظ فرهنگی باهم در پیوند قرار دارند به ما کمك میکند تا به اساس آن در مورد جزئیات بخشهای از بین رفته آگاهی بیشتر بیابیم. یکی ازین ساحات شهر کهن تکسیلا و دیگرش وادی سوات است. در نزدیکی منگوره در کناره جنوبی دریای سوات، هیئت باستان-شناسی ایتالوی ساختمانهای یادگاری در حدود نیمه و نیم نیمه منار های کابل را کشف کرده اند. این ساختمانهای کوچکتر از لحاظ آرائه و نما به منار های کابل نزدیك اند. بازسازی محتاطانه و ماهرانه قیاسی این ستونهای سبك گندها را با تمام اجزای شان از تنه تا تهداب و بخش بالایی آن جزئیات زیادی را روشن میسازد که اینك در مناره های ما از بین رفته اند.

پیشینه

عمر دو منار کابل وابسته به پرسش بحث انگیز نسب شناسی و تاریخ شناسی کوشانیهاست. به همان اندازه یی که هنر گندها را و تاریخ کوشانیها در ۱۵۰ سال گذشته مورد بحث قرار گرفته به همان اندازه در بارهٔ تاریخ دقیق آن کمتر توافقی حاصل شده است. بر خلاف لاتهای (Lats) آشوکا، منار های ما ثبت ناشده مانده و هیچ یادگاری از آنها باقی نمانده است. ساختمان های مناطق همجوار درین مورد کمك زیادی کرده است. A. Cunnigham در اثری به نام «سروی باستان شناسی هند» منتشره سال ۱۸۷۵مینویسد: « آقای فرگوسن نیز میپندارد که ستون ها (pillars) با برجهای بودایی همروز گار بوده اند. من هم با همین دید گاه کاملاً موافق هستم....

اینك میتوان عمر این دسته از بر جها را از روی کشفیاتی که توسط داکتر هونیگر صورت گرفته تعیین کرد.» در پارهٔ دیگری از شواهد میسن (Masson) در کتاب آریانای کهن در سال ۱۹٤۱ نوشته بود که: « کسی که برای هونیگ برگر کار میکرد، چند سال پیش از کابل آمده بود. او برایم دو یا سه سکه کوشانی آورده بود به نوعیت همان سکه هایی که از برج ها بدست آمده بودند. سکه طلایی تراجان(Trajan) نیز در بین آنها بود.»

گلدان هونیگر از نیایشگاه شیوه کی ناپدید گشته و کتیبه خاروشتی (Kharoshti) اش هیچگاه خوانده نشده است، اما سکه-های طلایی کوشانی و رومی در گزینه های مشهور لندن و پاریس

موجود بوده و با دقت مورد مطالعه قرار گرفته اند.

زمانیکه گنجینه های نمایشگاه ها به مثابهٔ اسناد تاریخی مورد پرسش برخی از دانشمندان قرار گرفت، استدلال د.و. ماك دوال که در سمپوزیم برلین در سال ۱۹۸٦ ارائه داشت، قانع کننده بود: « پیش از آنکه فرضیه و تاریخی را که روی سکه نوشته شده رد کنیم، به مدارك قویتری نیاز مندیم که با آگاهی های ما رابطه منطقی و محکم داشته باشد. » نظر الف. ف.ر هورنیل که مدتها پیش در کتاب « فشرده پژوهش آسیایی بنگال» در سال ۱۸۷۹ نوشته بود، امروز پذیرفته شده است. «سکه هایی که از برجهای بودایی به دست آمده اند شاید به شکل کنونی چه اصلی و عام و چه غیر اصلی و کمیاب در آنها گذاشته شده باشند». پیش از گذاشتن سکه ها در گنجیه های نیایشگاه، شواهد بیشتر در مورد تاریخ آنها همانا شیوهٔ معماری منارها است. این نکته را میتوان به روشنی با آنچه ج. مارشال در بارهٔ تکسیلا در سال ۱۹۵۱نگاشته، مقایسه کرد. او این سبك معماری را به ۲۵ سال اخیر دههٔ نخست میلادی نسبت میدهد. تاریخ یاد شده مورد اعتراض قرار گرفته اما کشفیات تازه در مورد تاریخ کوشانیها نشان میدهد که سر جان Sir John به هر حال ازحقیقت آنقدرها به دور نبوده است.

درین راستا آخرین کمك را میتوان از جزئیات مهندسی به دست آورد. یکی از جزئیات کتیبه هلال گونه یی است که هم در بخش بالایی زیر سقف و هم در نیایشگاه قرار دارد. این اشکال هلالی در سرخ منار از بین رفته اما در منار چکری به جا مانده است. بررسی مهندسی اجازه میدهد که ساختمانهای یادگاری را به اساس پیشینه های آنها ترتیب نماییم. میبینیم که هلال های منار

چکری با نیایشگاه گلدره همانندی تام دارد.

با این همه گفتنی می آید که در مورد تاریخ دو منار نزدیک به کابل در روزگار کدفیزس سومین امپراطور کوشانی یا در واپسین سالهای سدهٔ دوم میلادی بسیار وسوسه شده ایم.

سر چشمه

ساختــارهای بــودایــی که تــوسط داکتر فــاکسینا .Dr) Faccena) وتیم باستان شناسی ایتالوی او در سید و شریف -Sai dusharif I و پـانـر1 (Panr) در نزدیکی مینگوره کشف و به دشواری زیاد ترمیم گردیده است، میتوانند به مشابه بدیل اصلی منار های ما در نظر گرفته شوند. اما ساختار های کوچکتر سوات یك نسل و یا در حدود آن سالمند تر اند، از همین رو پنداشته میشود که طرح این دسته از ستونهای همپیوند یکجا با کوشانیهااز مناطق سوات و گندها را تا وادی کابل و کوهستان رفته اند.

پس از مرگ هیرومایوس و اپسین شاه یونانی و لایت کهن پارو پانیزاد برای نخستین بار توسط بادیه نشینان یوژی(که از سکندریه و تفقاز به شهر کوچکتر اورتــوس پاناOrtospana ، محل ستراتیژیك و پیوستگاه سه شاهراه مشهور کوچیدند و آنرا چیزی مانند «کابل» خواندند، مورد تاخت و تاز قرار گرفت. کوشانیها در راه برگشت سوی باختر پس از تحت کنترول در آوردن تمام مناطق یوژی ها توانستند که بخشهای بالایی وادی کابل را از نزد اندو - پـارتـهـا (Indo - Parthians) یا پهلوی ها واپس بگیرند. همزمان باشگون (Shogun) کوشانی که خود را دهراماتیدا (باورمند) آیین بودایی مینامید، نخستین دسته راهبان هندی پدید آمدند و تهداب نخستین مرکز جدید پاسداران خویش، بگرامی کنونی را در نزدیکی

پیوستگاه لوگر و کابل گذاشتند. نشانه های زمینگیر شدن آنها تا سدهٔ دوم میلادی با بر پا نمودن منارهای بلند به اثبات میرسد.

پس از اینهمه نگاه شتابنده پیرامون تاریخ این منار ها، بازهم روشن ساختن برجستگی حقیقی منار های کابل بسیار دشوار است. در بین چند باستان شناس محدودی که از منارها دیدن کرده و یاد داشتهای شان نزد ما موجود میباشد، یکی هم الف. توین بی است. او در سال ۱۹٦۱در کتاب « بین جمنا و آمو» چنین میگوید:

«منار چکری یـادگـار معـمایی است. سبك پوشه یی (di-aper) ساختمان نیایشگاه در پایان و پوشهٔ بیرونی بیان میکند که هردو ساختمان در روزگار کوشانیها ساخته شده اند. از لحاظ تاریخی این منار پیامد آمیزش معماری فارس و یونان است.

چه کسی این ستون بزرگ را بر چنین بلند یها بر پا داشته است؟ خصوصیت آن چیست؟ باید برای ساختن آن هزینه زیادی به کار رفته باشد. گمان برده میشود که یادگاری از کدام شخصیت مهم یا فراشخصیت ویا رخداد مهم تاریخی یا افسانوی باشد. این راز هنوز فاش ناشده مانده است. اگر منار چکری تنهاساختمان یادگاری میبود، نمایانگر رویداد تاریخی بود، مگر از ویرانه های پیرامون آن بر میآید که این ستون بخشی از یك نیایشگاه بودایی بوده است.افتخار این بزرگداشت به مردی از دل تاریخ و شهزاده یی از سر زمین هند به نام «سیدهارتهاگانوتاما» میرسد که پنجصد سال پیشتر از امروز «بودا»شد.

در سر آغاز بودیزم، اینچنین ساختار نمای موجود روشنگری بود که چندین سده، فراسوی شخصیت انسانی قرار داشته است. این مفهوم مذهبی که در یك جلوهٔ معماری پیاده گردیده به هیایانای

بودیزم پیوند نزدیك دارد. این ساختار ها روزگاری مانند آرائهٔ های محیطی به کار میرفتند و سر انجام از آن گونه کار گیری باز ماندند.

منار های کابل در چنین دورانی مانند نمونه تمام عیار ستونهای جهانی (Cosmic pillars) اهمیت یافت.

ج . ك . ایروین در سال ۱۹۸۷ نوشت: بیایید به این نکته امید داشته باشیم که سر انجام برای ستون جهانی در بودیزم تصویر جهانی به وجود آورده ایم که نمای روشنگری بودا است که ازنگاه اسطوره بر اهریمن پیروز گردید و به پژوهشهای دیگری نیز نیازمندیم.

منار چکری از لحاظ لفظی فروزان معنی میدهد. این ساختمان از برجسته ترین بناهای جهان باستان به شمار میرود.

اینك چنین مطالعات به تلاش چاپ اثر یك نویسنده پس از مرگ میماند. بنابر عوامل طبیعی و تا جایی انسانی افغانستان و جهان یك نمای معنوی روشنگری و میراث فرهنگی را در سال۱۹۹۸ از دست داد. با این حال ارزش تاریخی منار های کابل هنوز هم پابر جاست. آنها به عنوان دست آورد مهندسی در بر آورده ساختن هدف ذاتی وجدایی ناپذیر یك مذهب جهان شمول خدمت نموده اند.

H.Thiersch در سال ۱۹۰۹ در مونوگراف خود پیرامون برجهاخاطر نشان ساخت که کلمهٔ minaret از لحاظ ریشه به کلمهٔ عربی مناره بر میگردد که به معنی جای روشنی دهنده است. چنانچه همه منارهای مصر به (Pharos) برج ۱۲۰متره مشهور جهانی سکندریه با پیشینه سدهء سوم پیش از میلاد برمیگردد. نویسنده ادامه میدهد: کشور های اسلامی خاور با منارها شناخته می شوند .

... این منار ها در زمینه، دایروی و در بلندا استوانه یی اند. سر آغاز این منار دایروی روشن نشده است . . . نه برج سامارا Sa-mara و نه برج کوچکتر دهلی میتوانند سرچشمه، آگاهی دهنده یی باشند. باید درین زمینه به مناطق دیگر و روز گار پارینه تر پرداخت . . . به آن مناطق مرزی بین هند و فارس که امروز عمدتاً شامل افغانستان میگردد. درینجا ما سالمند ترین برج های استوانه یی را میبابیم. یقیناً این ثبوت مسأله نبوده، فقط یك نشانه است از همشکلی با برج های مساجد شان که مسلمانان آنرا منار مینامند. پس این منار های ستون مانند بلند در خاور و باختر به خاطر رسانیدن پیامهای روشنگری روحانی برای مردم به آواز بلند به کار میرفته است. منار چکری نیز روزی، روزگاری این وظیفه را برای مردم کابل انجام میداد.

کریس. م . دورنیخ Chris.M. Dorneich
برلین، دسمبر ۱۹۹۸

Illus. 12 Afghanistan's Lost Heritage

میراث از دست رفته ء افغانستان

د افغانستان له لاسه تللی میراث

Abdullah, April 1998 عبد الله اپریل ۱۹۹۸

Illus. 10+11

April 1998

اپریل ۱۹۹۸

۱۹۹۸، اپریل

Photos: William Reeve ویلیم ایو

Illus. 9

December 1997

دسمبر ۱۹۹۷

۱۹۹۷، دسمبر

Photo: APHCHA

انچا

Illus. 7 Guldara Stupa: diaper masonry was a sophisticated building technique used by the Kushans

نیایشگاه گلدره: شیوه، مهندسی پوشه یی که در عصر کوشانیها برای ساختمان تعمیرات به کار میرفت.

د گلدرې عباد تځای: د مهندسی پوښلی سیستم چی د کوشانیانو په وخت کی د ودانیو په جوړښت کی په کاریده.

ACKU

Photo: Brigitte Neubacher, 1998

بریگیته نیو بکر

Illus. 8 Kushan and Roman gold coins were extracted from stupas

سکه های طلایی رومی و کوشانی که از نیایشگاهها به دست آمده اند.

رومی او کوشانی زرینی سکې چی له عباد تځایو څخه لاسی ته راغل دي.

Tope of Shevaki opened by M. Honingberger

From: H.H. Wilson, London, 1841
Ariana Antiqua

Illus. 5 the height of the capital equalled that of the shaft

بلندای تاج و بدنه، منار با هم مساوی بودند

د منار د تاج او تنې جگوالی سره برابر وو

Photo: APHCHA, 1997 (افچا) APHCHA

ACKU

Illus. 6 the shaft was filled with rubble masonry

بدنه، ستون به وسیله سنگ و مواد تعمیراتی پر شده بود.

د ستني تنه د ډبرو او تعمیراتی موادو په وسیله ډکه شوې وه.

Photo: Rensje van Neck, 1998

رینز جی وان نیك

Illus. 4 in the 1980s the column was damaged by shelling

در دهه ۱۹۸۰ منار به وسیله ء مرمی تانک صدمه برداشت.

د ۱۹۸۰ م په لسیزه کی منار د ټانک په گولی زیانمن شو.

Photo: Jolyon Leslie, 1997 جولیون لیزلی

Column or Minar Chakri

Illus. 2 earliest sketch by Masson 1830s

قدیمی ترین طرح منار به وسیله میسن

د میسن په وسیله د منار ډېره لرغوني طرح

From: H.H Wilson, Ariana Antiqua, 1841

ACKU

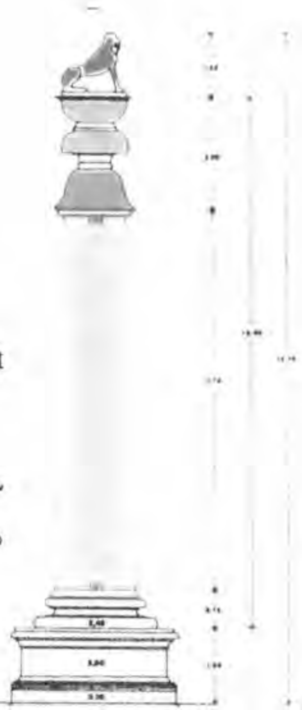

Illus. 3 similar column of older date at Swat Pakistan

Reconstruction: scale 1: 100

ستون قدیمی تر و شبیه منار چکری در سوات پاکستان

د پاکستان په سوات کې د چکړیو منار ته ورته زړه ستنه

Diagram from: C. Faccenna, Rome, 1995
Saidu Sharif I (Swat, Pakistan)

Illus. 1 the column tilted some 4 degrees to the south

نمای از منار، که کجیی به اندازه، چهار درجه را به سوی جنوب نشان میدهد.

د منار هغه حالت، چی د څلورو درجو په اندازه جنوب خوا ته کوږوالی ښيي.

Photo: Chris Dorn'eich, 1965 کریس م. دورنیخ

٢٧١

SPACH LIBRARY SERIES

MINAR-I CHAKARI

Afghanistan's Lost and Unsofved
Architectural riddle of Great Antiquity

ACKU

Chris M. Dron' eich

PROPERTY OF ACKU 8266

PROPERTY OF ACKU

Society for the Preservation of
Afghanistan's Cultural Heritage
1999

The Author:

Chris M. Dorn' eich lives in Berlin, Germany. He received his MA in architecture from Stuttgart University in 1969, and since then has studied and worked in Japan and China. Mr. Dorn' eich conducted research in Afghanistan in 1965.

ACKU

Title:	Minar-i Chakari
Authors:	Chris M. Dorn eich
Translators:	Amanullah Sameem (Dari; Pashto)
Editors:	Saboor Siasang; Zalmay Hewadmal;
	Nancy Hatch Dupree
Publisher:	SPACH, Peshawar, 1999
	U.P.O. Box 1084, Peshawar
e-mail:	aric @ brain. net. pk
Copies:	1000

19

CONTENTS

INTRODUCTION 1

Historical Context 4

Architectural Concept 12

Scenery 16

Description 18

Construction 22

Architectural Decoration 24

Dating 25

Origin, Purpose, and Meaning 27

ACKU

INTRODUCTION

The collapse of the Minar-i Chakari is definitely a great loss for the cultural heritage of Afghanistan. The giant stone tower, soaring proudly from lofty mountain heights, had been the last surviving specimen of its kind.

The cosmic *stambha* or column, commemorating the Buddha's spiritual enlightenment, had lost its cubic pedestal in the course of the more than eighteen centuries of its existence and had been dangerously tilting ever since it became known to the world again in the 1830s. Restoration efforts had been made in 1923 and in 1974-76. But in the 1980s the column's shaft and capital were heavily damaged by tank shelling. Just when the world was beginning to hope that the monument had yet survived another man-made crisis, the monument finally gave in to its imbalance and its enormous weight and fell over into the direction of the tilt.

Personally, I heard of the two Kabul Minars for the first time when, together with a small group of German students, I made preparations for a work and study trip to Afghanistan in 1965. Professor Klaus Fischer of Bonn University then wrote to us, that the ancient monument should be worthwhile to visit in order to do a photographic documentation. In August and September of that year I climbed up to the Minar-i Chakari to examine it from an architectural point of view. In retrospect, it seems I was one of the very few foreign visitors who ever camped up there on the barren mountain ridge and so was able to photograph the column's east side in the early morning sun.

From these investigations resulted an illustrated text on the monument's architecture and its history which became part of my final

ACKU

Stuttgart University diploma as an architect in 1969. Since a few years now, I am trying to bring together all ancient western and eastern sources - as well as the growing modern literature on the topic - to write a first monogragh on the Minar-i Chakari.

On a moonless night at the end of March 1998 the Minar-i Chakari tumbled to the ground. The noise of the collapse, described as explosion-like, woke up the villagers at the foot of the mountain crest where the pillar had stood. Some two weeks later, Brigitte Neubacher, Editor of the SPACH *Newsletter*, sent me an e-mail:

> I have terrible news: the Minar-i Chakari is gone . . . you must feel absolutely shattered, and so do we all here . . . Afghans and internationals alike say they lost their history. I am sorry I never saw it in its eternal beauty.."

With the first documentary photographs of the column's saddening remains came the question whether I would be interested in writing an article about it. Already preparing a monograph on the Minar-i Chakari - to be published with a State grant in 1999 - I said it was an honor and pleasure for me to comply.

It was Nancy Dupree's energetic SPACH team which kindly provided me with the first photographs of the Minar's saddening remains, and so it has been a great pleasure for me to write this short paper on the Minar-i Chakari for SPACH.

MINAR-I CHAKARI
AFGHANISTAN's LOST AND UNSOLVED ARCHITECTURAL RIDDLE OF GREAT ANTIQUITY

Ever since it had become known to the world in the 19th century, the column had tilted some four degrees to the south. Rain, ice and snow had eroded the pedestal - the mountian side - much more than on the valley side on the north. During the 1980s, or the years of Soviet intervention in Afghanistan, thoughtlessness and ignorance had made the conspicuous monument on the mountain ridge south east of Kabul a target for practice shooting. A full page photograph in V. Tamarov: *Afghanistan. Soviet Vietnam* (San Francisco 1992) shows at least two dangerously deep indents in the column's shaft. (Illus. 4) Hopes had been held by art historians, archaeologists and architects around the world that the Minar-i Chakari - witness to so much Afghan history ever since pre-Islamic times - had yet survived another man-made crisis. These hopes were shattered when the column finally fell, apparently giving in to growing instability and its enormous weight.

With the Minar-i Chakari the world's cultural heritage lost its last great example of an incomparable piece of architecture. Most of its enigmatic features have had no chance to be fully understood. It is, however, universally accepted that the Minar was a Buddhist monument and a giant masterpiece of Gandharan art - the rare and exceptional mix of Greek and Indian cultural traits which flourished for but a few centuries in the north-western corner of the Indian subcontinent and neighboring regions. How did such divergent elements - Greek and Indian art and the Buddhist religion - come to combine in one grand monument?

HISTORICAL CONTEXT

Persistently, the Minar-i Chakari has been called «Alexander's Pillar» by the local population. This would make the column another four centuries older than it really is. One reason for this misconception could be found in the fact that Alexander's appearance in Afghanistan is well known, whereas the time of the Minar's construction is not.

Late in October 330 B.C., the armies of Alexander the Great filed past Kabul plowing through deep snow - winter had come early. But Kabul did not exist yet, and so the Macedonian king marched on to the foothills of the Hindukush and founded his famous *Alexandria ad Caucasum* before crossing over to the north.

The Upper Kabul valley became part of the satrapy called in Greek *Paropanisadai*. Residing in Alexandria, two Persians were the first governors (satraps), followed by Oxyartes. This Sogdian nobleman had become Alexander's father-in-law and was on good terms with the local population. But the peaceful colonial work of the new, mostly Greek settlers in the Kohistan lasted only a few years. When Alexander died so prematurely on the eve of 13 June 323 B.C. in far-away Babylon, war broke out immediately between his generals. The «upper satrapies» at the eastern end of Alexander's empire were also dragged into it. Although Oxyartes is mentioned ruling as late as 316 B.C., Seleukos Nikator, the winner of the diadochi in Asia, had to reconquer Bactria and the Paropanisadai in 305. But when he crossed the Khyber Pass to invade India - as he had done under Alexander 22 years previously - he came too late. All Greek possessions in the Punjab and along the Indus had been lost to Chandragupta, the founder of the first truly Indian empire.

١١٤

With Chandragupta Maurya, Seleukos concluded a peace treaty in 303 B.C. renouncing all Indian possessions and *selling* the Paropanisadai in exchange for full citizenship of the Greek settlers, their right to intermarry with the native population on an equal footing, and 500 elephants - which helped him win the decisive battle against his rival Antigonos in 301 B.C., in the west of Asia Minor.

For all of the third century B.C the regions of modern Kabul, Ghazni and Kandahar became part of the Indian Empire of the Mauryas. This change is crucial, for now early Hinayana Buddhism started its peaceful penetration of the area - and continued to do so for the next 700 years, enriching the existing Greek culture with a new and challenging outlook on life. But after its third and most famous emperor, Ashoka, the Mauryan Empire started to disintegrate.

A few decades before that the Greek satrap of Bactria in northern Afghanistan, Diodotos I, in a unilateral declaration of independence, had styled himself king.

The dynasty changed, but the new kingdom consolidated itself. Seleukos' great-grandson, Antiochos III, after an unsuccessful two-year siege of the capital Bactra (Balkh), opted for a treaty with King Euthydemos I, ratifying the latter's kingship. Then Antiochos crossed the Hindukush with his army and found a much-reduced Mauryan prince ruling in the Paropanisadai.

The Greek kings of Bactria were not slow in realizing that their time had come again. Euthydemos' son, Demetrios I, embarked on a third Greek bid to conquer Indian territory to the south of the Hindukush - with success. Within half a century, the Paropanisadai and Arachosia (Kandahar) as well as Gandhara and Sindh on the Indus and most of the Punjab became Greek colonies, ruled by Greek kings whose names were engraved on beautiful copper and silver coins.

ACKU

Yet, the situation was different from Alexander's time. A higher Indian culture had developed in the meantime and taken root even in the Paropanisadai. The Greeks had to recognize this and amalgamate it with their own culture. Their coins south of the Hindukush show Greek script and Greek language on the obverse and the Kharoshthi script and Northwest Indian Prakrit language on the reverse.

From about 190 to 70 B.C., Indo-Greek kings in their own right ruled over the Kabul valley. Pantaleon and his younger brother Agathocles were probably the first, and Hermaios was definitely the last Greek sovereign in *Alexandria ad Caucasum.* The two greatest of the Indo-Greek princes, however, were Eucratides and Menander. Eucratides I had come from the west, toppled the Greek rulers in Bactria and installed himself as king in or around the year 171 B.C. When he had consolidated his power in Bactria he crossed the Hindukush ca. 153 B.C. attacking the young Greek king there - Menander I - who had been enthroned in *Alexandria ad Caucasum,* the town were he was born, only a few years before. A murderous civil war broke out, Greeks fighting Greeks to the last. Eucratides triumphed and extended his realm to the Indus and beyond. He made Alexandria his capital - leaving for Menander only a small colony in eastern-most Punjab.

At the very time when Eucratides was trying to unite the Greeks north and south of the Hindukush under one crown, great developments started to make themselves felt north of Bactria, *i.e.,* north of the Oxus (Amu Darya). The menacing nomad tribes there, always restless, were rather suddenly pushed forward. For far to the east, at the western and northern fringes of Han China, peoples of the steppe were fighting it out too. The losers with all their stock animals migrated to the west and started a chain reaction by attacking all nomad peoples on their way and chasing these tribes before them. These new troublemakers were called Yue-zhi in the Chinese annals

and Tocharoi in the (later) Greek texts. The nomads they dislodged and pushed westward were called Sek in China and Sakai in the west.

Ai Khanum, modern name of the ancient Greek city on the south bank of the upper Oxus (the Amu Darya), went up in flames and was abandoned by its inhabitants some time around 145 B.C. The nomadic warriors - fast-moving archers on horseback all of them - must have swept across Bactria like a flood. When Eucratides finally came marching back across the Hindukush, it was all too late. In frustration and blind anger his own son killed Eucratides while the latter was still on his way - and left the corpse by the wayside to rot. Heliocles I, the parricide, held his own in western Bactria till about 130 B.C. Then the capital itself, age-old Bactra, was stormed by the nomads and Heliocles was killed in the fighting. When in 129 B.C. the dashing Chinese explorer and general, Zhang Qian, came visiting the Yue-zhi, all was quiet. Both the Greek armies and the Greek administration had disappeared.

In the south, Menander reconquered all his lost territories. He even enlarged his kingdom and installed himself again as king supreme. For the last time, and for the length of half a generation, there was one united, rather prosperous Indo-Greek empire. It was ruled by a king whose mother had been an Indian lady. This gave her son a chance to grow up in both the Greek and the Indian worlds. Whether or not he really converted to it, Menander was well versed in the philosophies of Buddihsm as is shown in a unique source, the Indian book *Milindapanha* or "Questions of Milinda" where Raja Milinda (King Menander) is disputing the Buddha's teachings in dialogues of Platonian style with the learned Buddhist monk Nagasena.

Menander died in camp, about 130 B.C., a premature death too, for his only son was still a child. Had Menander been killed fighting

the Bactrian Greeks when all of Bactria had to be abandoned? As if he had been another Buddha, Menander's ashes were divided by the competing cities of his lands and entombed in *mnemeia* as Plutarch writes - which sounds very much like a Buddhist memorial, *i.e.*, the stupa.

By 100 B.C. the conquering nomads had divided Bactria between themselves: the Yue-zhi to the east, the Sakai to the west. The Greeks managed to block the Hindukush passes, but it was now only a matter of time when the fierce nomad hordes would appear also in the south. Greek India of the post-Menander period became disputed between two feuding dynasties: the house of Euthydemos, to which Menander had belonged, and the house of Eucratides. And it showed a tendency to split into ever smaller territories, governed by an ever increasing number of kinglets. In *Alexandria ad Caucasum*, we have Zoilos I, Lysias, Antialcidas, Philoxenos, Diomedes and Hermaios as the so-called later Indo-Greek kings in the Paropanisadai. After Hermaios' death in about 70 B.C., the Yue-zhi broke through the Hindukush barrier and ended some 120 years of uninterrupted Greek rule in the Kabul valley.

In a parallel development, the Yue-zhi's nomadic rivals, the Sakai, had fought their way west and south from Bactria and had managed to settle in Drangiana, the country of the lower Helmand river, which now became known as *Sakastene*, modern Sistan. From this base, mounted Sakai armies attacked the Greek dominions in the Indus valley and were in due time able to establish themselves in Taxila. They were driven back by the Greeks for a short period of time, but in about 55 B.C., the Sakai king Azes I had definitely become the new master of much of the Punjab; only in its eastern-most corner, a tiny Greek dominion survived into the opening decades of the Christian era.

For the next one hundred years, military governors of the Yue-zhi ruled the former Paropanisadai - the court of their king remaining in Bactria's capital, Bactra. It is interesting to note that a Chinese source, the Han Annals of Ban Gu, mentions the name of *Kabul* for the first time in history. A list of five new Yue-zhi provinces, governed by high military leaders, ends with:"... the fifth belongs to the general of Gao-fu, and the seat of government is at the town of Gao-fu." All scholars agree that Gao-fu is Kabul. We see then that the former Greek satrap of the Paropanisadai was renamed *Kabulistan* under the Yue-zhi and that the administrative center was moved from *Alexandria ad Caucasum* to their new town of Kabul.

In general, the new lords were carefully trying to leave intact what cultural achievements they inherited from their Greek predecessors. The Yue-zhi were eager to learn - and had ample time to do so for the next few generations. The coins of the last king Hermaios with their Greek and Indian legends were re-issued unchanged for a long period of time, to show the world that roughneck nomads could become civilized settlers - and worthy inheritors of Greek and Indian culture.

Few other historical facts are know about this "dark century." As they coined no money of their own, none of the Yue-zhi governors of Kabul left us his name. Instead, it was the ruler of another Yue-zhi fief who rose to sudden fame early in the first century A.D. Our lone Chinese source gives the name of his fief as *Gui-shuang* and his own name as *Qiu-jiu-que*, saying that his capital was closer to China than Kabul. The Chinese transliterations of foreign names are awful, but this Yue-zhi general has been identified with Kujula Kadphises and the name of his fief was in fact Kushan, both known from coin legends and inscriptions. Kujula is said to have attacked and annexed the other four Yue-zhi fiefs and to have styled himself king. To the new kingdom he gave the name of his fief thus founding the great

ACKU

Kushan Empire. Certain indications in the Later Han Annals, where we read all this, make it clear that these events took place after A.D.25. But things were not at all as simple as the chronicler Fan Yeh states in his terse sentences. For the great Parthian Suren, Gondophares, sovereign king of the Sakai in Sakastene, early on attacked Kujula, first in the Kabul valley, then also in the Punjab. He regained what the Sakai kings had lost in the northwest of India, driving Kujula back onto his own territory.

In A.D. 46 or a few years later, in the wake of the Suren's death, Kujula was able to resume his ambitious plans to unite all Yue-zhi under one ruler. He retook Taxila and Kabul from the Parthians - overstriking Gondophares' coins as Gondophares had oversruck his.

Finally, Kujula went on to conquer the Yue-zhi heartland, Bactria proper, called Pu-tiao by the Chinese. There he did away with the king of the old Yue-zhi dynasty who, as we know from various Chinese sources, was still reigning in Bactra in the year 2 B.C.

Only then, towards the very end of his long life and career, can Kujula Kadphises have crowned himself the new, undisputed Great King, the King of Kings. He died, over 80 years of age, shortly before A.D. 80.

Fan Yeh reports: "His son Yan-gao-zhen succeeded him as king. He conquered India again and sent a general to rule over it. From this time on the Yue-zhi were extremely wealthy and prosperous." Since the recent discovery of the Rabatak stone inscription (published 1997) we know that Yangao-zhen was not Vima Kadphises as had been believed for so long, but his father, the elusive Kushana *Vima Takto*. Some scholars had called him "The Nameless King," others had ignored his existence. Vima Takto had to reconquer India because his father Kujula Kadphises had at last devoted all his energies to Bactria

in his final bid for the Yue-zhi crown and had in the process neglected India. The last Parthian king in the Punjab was killed when the Kushanas finally subdued all former Sakai dominions in India.

But Vima Takto was also preoccupied with Bactria. From there he established friendly relations with Han China and in A.D. 88, some ten years after his coronation, he sent a mission to the "Son of Heaven" demanding the hand of a Chinese princess. When repudiated by the haughty Chinese general Ban Chao, brother of the court historian Ban Gu, Vima I dispatched a huge army in A.D. 90. Ban Chao escaped disaster only by retreating and letting the exhausted mass of soldiers starve in the Taklamakan desert. Maybe Vima (I) Takto resigned after this setback or he died not too long afterwards as he must have been of advanced years himself when he followed his "octogenarian" father as king.

With his son, Vima (II) Kadphises, began the "golden age" of the Kushana kingdom, which now become a third power between the Roman and Chinese Empires. At the "crossroads of Asia" it grew rich primarily on the transit flow of a rapidly expanding world trade in luxury goods.

Vima II was the first Kushana to introduce a gold currency, modeled after the *aurei* of Rome. The copper coins of Kujula Kadphises depicted the king as *dhramathida* or "steadfast in the law (of the Buddha)" and the coppers of Vima I portrayed him with the rayed head of the Iranian god Mithra, while Vima Kadphises' gold coins made extensive use of the Indian god Siva. The Kushanas clearly believed in syncretism, the attempt to combine differing religious systems: all creeds were welcomed and patronized at times.

The region's apogee of wealth and power was reached under the fourth Kushana, Kanishka I, the great-grandson of Kujula Kadphises.

This famous king came to the throne early in the second century A.D. Kanishka commissioned dynastic architectural projects of the grandest scale - such as the Great Stupa near Peshawar (Purushapura) and the temple of Surkh Kotal in the Hindukush near Pul-i Khumri.

As internal evidence shows, it was under Vima (II) Kadphises that the new provincial capital of the Kushanas, Kabul *(Gao-fu; Kabura basileion)*, began to grow in importance - reflected in the construction of Buddhist settlements in its surroundings. The most conspicuous single structure of these was the *stambha* or pillar which is called "Minar-i Chakari" today.

ARCHITECTURAL CONCEPT

The Minar-i Chakari had been the last surviving example of at least two similar monumental *stambhas* which were part of the Buddhist remains near Kabul.

Modern exploration of these ruins began in 1833. It occasioned a first notice in the July 1834 issue of J. Prinsep's *Journal of the Asiatic Society of Bengal* (JASB), published in Calcutta:

> "In one of the recesses or glens deeply locked within the mountains, stands a Grecian pillar called Surkh Minar . . . Another Grecian monument or minar appears perched upon the crest of the ridge at a great elevation . . . ."

The author, J. G. Gerard, a British surgeon in the services of the East India Company, had just returned from a clandestine mission to Bukhara, north of the Oxus river, accompanying Lieutenant. A. Burnes. In the 19th century, scientific studies in Afghanistan were a by- product of military exploits.

In Kabul, Gerard had met two other Europeans in late 1833: Charles Masson (alias James Lewis) who had escaped from military service in India in 1826 and was now living in Kabul; and Dr. Martin Honigberger, court physician to the last powerful Indian maharaja, Runjit Singh of Lahore, now on the way to his native Transsylvania (Siebenburgen). To Masson we are indebted for the oldest surviving sketch of the Minar-i Chakari. (Illus. 2) Honigberger brought his valuable knowledge of Buddhist stupas to Afghanistan. He had acquired it from the French chevalier A. Ventura. This general had fought under Napoleon at Waterloo and was now also in the services of Runjit Singh. In 1830, Ventura had with great success opened a first monumental Buddhist «tope» *(i.e.,* stupa), that of Manikyala in the Punjab which M. Elphinstone had discovered during a political reconnaissance mission to Peshawar in 1808-09. Honigberger put this kind of archaeological exploration to work in Afghanistan and taught it to Masson. The latter was able to carry on till 1838 when he had to leave the country abruptly, because he, too, had become a political agent.

Honigberger and Masson extracted Kushana and Roman gold coins from some of the Buddhist stupas near Kamari, Shewaki and in the Guldara valley. (Illus. 7+8) They provide helpful evidence for dating these structures - and with them the minars. At least the pedestal and foundations of the Minar-i Chakari have also been tunneled into in search for similar deposits. But Buddhist *stambhas*, due to the difference in religious meaning, do not normally conceal relic chambers like all Buddhist stupas.

In the beginning as well as later on, most observers were satisfied with a visit to the lower column, called Surkh Minar or «Red Tower» and shunned the arduous climb to the column much higher up, called at times Minareh Syah or «Black Tower». It was only after

his return to England that Masson gave a first reliable account of the two minars, published in 1841:

> "Amongst the topes of the Shevaki group . . . is a column of masonry called Surkh Minar, or the red pillar . . . It is clearly of the same age as the topes . . . On the crest of the (mountain) range also above the principal tope of Shevaki is another column called Minar Chakri, superior in altitude and in preservation. Of this I annex a sketch . . . The original form of Surkh Minar was probably identical, but its upper parts have fallen beneath the injuries of time."

Two soldiers were the next to report. Lieutenant A. Burnes visited the lower column in 1838. He mentions the minarets of Chukreea (Chakri) in his book *Cabool* and correctly remarks: "These buildings are evidently not minarets, but more probably of a monumental nature." Lieutenant V. Eyre - one of only 122 lucky survivors of the British army massacred in Afghanistan in January 1842, then a prisoner of Akbar Khan - was marched past the Minar-i Chakari on 24 May 1842. In his diary we read:

ACKU

> "We took the direct road towards Cabul, having Alexander the Great's column in view nearly the whole way... We halted for half an hour ... Resuming our way, we again entered some hills, the road making a continuous ascent for about a couple of miles to Alexander's pillar, one of the most ancient relics of antiquity in the East... As we reached this classical spot, a view of almost unrivalled magnificence burst suddenly upon our sight ... On the way down another Grecian pillar was discernible among the hills on the left."

Another surviving participant in the First Afghan War (1839-1842), who, as a prisoner, walked past the Minar-i Chakari, was Captain W. Anderson. His diary has been rediscovered only recently and was bought by the India Office Library. The few words on the Minar and a tiny sketch are still awaiting publication.

A first and most beautiful lithograph of the Minar-i Chakari is based on a professional drawing by Lieutenant Sturt of 1841. It served as the frontispiece in *The Defence of Jellalabad* by Sir Robert Sale. Sturt, the general's son-in-law, did not survive the massacre at the Khurd Kabul Pass and only one of his sketch books was later returned. Lady Sale wrote in 1846:

> "Alexander's Column (the Title Page). I had frequently expressed a wish to visit this spot... I had often with a field-glass looked at this column from our encampment on the Siah Sung near Cabul, and parties were sometimes made by gentlemen to visit it... Those who went there, generally asked permission of the chief, one of the robber tribes, who would then, it was said, kill a sheep and make a feast for the guests... When the prisoners were removed from Zaudek to the neighbourhood of Cabul, it was found impossible for us to pass through the Cabul Pass, and the road of the pillar was adopted; it was rugged in the extreme, and very steep. The pillar itself ... is much defaced and broken at the base, and since the celebrated earthquake of our captivity it has lost its equilibrium, and will probably fall in a few years..."

The first known photograph is the work of J. Burke who was possibly a civilian with the British occupation army. Most likely, the picture was taken in September 1880 when hundreds of British and Gurka soldiers lined up the footpath in the rocky cliffs for the generals Stuart and Roberts to reconnoiter this mountain pass - insurgent forces were expected from that direction - and to examine the Minar. The 67th Regiment's *Chronicle* of January 1881 has the story:

> "On the Khundao range of hills, which form the Southern Boundary of the Kabul plain, stands the Chakri Minar... It is not on the highest peak of the range, and consequently only from certain points about Kabul can it be seen clear and distinct against the sky line. It marks the Kotal which leads from the Kabul plain into the Chakri Valley and thence to Tizeen itself, a more direct route to the Ghilzai country, than by way of the Khurd Kabul pass.

For many months past our climbers had burned with desire to climb the hill... All kinds of rumours were afloat... There stood the Minar looking down with supreme contempt upon our puny works round Sherpur... its mystery seemed fated never to be solved even by the most adventurous spirits... A ride of a mile brings us to ... where the real ascent commences. The pillar looks so close that 10 minutes should see us at its foot, but in half an hour we are still winding in and out of the rocks... The last few yards are so difficult that all except the muleteers dismount... And this is the Minar... A solid pillar made of slabs of slate and bits of rock well cemented with mortar, its height perhaps 110 feet, its shape circular... the whole very like a gigantic candle stick... the workmanship is by some savant amongst us pronounced Buddhist... and - the Minar must therefore be 2000 or 3000 years old..."

SCENERY

The Minar-i Chakari was built on the foremost crest of the Shakh Baranta range, about 16 km. (10 miles) southeast of Kabul, as the crow flies. The three-dimensional coordinates of the column's position are N. lat 34°.25' and E. long. 69°17'30, at an alt. of 2,530 meters (8,300 ft.).

Right in front of the north face of the monument, the mountain side drops sharply some 600 m. (2,000 ft.) into the wide Kabul plain, the Kohdaman and, further on, the Kohistan. The often snow-capped peaks of the Hindukush serve as a splendid backdrop. To the south of the column, there is a stretch of flat ground, followed by the rise of another mountain ridge with peaks more than 3000 m. (9,900 ft.) high. In the surroundings, ruins of «Buddhist» mansonry have been discovered, indicating that the *stambha* once formed part of a monastery, lost in the clouds of this rocky solitude.

As the British prisoners found out, the Minar-i Chakari for long centuries has marked the mountain pass of the shortest connection from ancient Kabul (present Begram) to Khurd Kabul and Buddhist Nagarahara (Jalalabad) - for pilgrims and caravans alike.

The modern name Minar-i Chakari is often interpreted as meaning, "Tower of the Wheel" - deriving from Sanskrit *cakra* or "the wheel" which the Buddha had set in motion with his teachings (the *dharma*). An early quote of this interpretation is found in *Asia*, December 1925, where A. L. Olson writes:

> "A monument conspicuous because of its location high on a mountain pass about eight miles from Kabul is the Minar-i-Chakri, or Pillar of the Wheel, a Grecian pillar about one hundred feet high... [it] probably was once surmounted by the Wheel of the Law, Buddhist symbol for the succession of births and deaths and rebirths..."

With the advent of Islam in Afghanistan, Buddhist propagation came to an end. Since then, old Indian Sanskrit names have been forgotten. Today, every *tope* or *tepe* (stupa) in Afghanistan is known by a generic name descriptive of its location or situation. As W. Ball pointed out in *Studia Iranica* 13, 1984, "the real local name is in fact Minar-i-Chakari and not Minar-i-Chakhri, even though the latter at first sight appears to make better sense in Persian." The two columns southeast of Kabul have simply been called Surkh Minar and Minareh Siah in the last centuries - Red Tower and Black Tower. Minar-i Chakari, it seems to me, is in fact a shortening of Minareh Siah Chakari or The Black Tower of Chakari - where the latter name is that of a dry valley (Khwar) south of the Minar and of a village at the end of this valley, transcribed also as Čakari or Čakaraỵ.

ACKU

DESCRIPTION

The two Kabul Minars were most probably identical, free-standing columns of an unparalleled, truly monumental scale. They were composed of three major parts: the rectangular pedestal, the cylindrical column with base, shaft and capital - and an uppermost crowning of unknown shape.

The Surkh Minar, built much closer to the foot of the same mountain and having lost the upper part of its capital and all crowning long ago, finally collapsed into a pile of rubble - due to an earthquake - in the springtime of 1965.

In the summer of the same year, 1965, my on-the-spot calculations of the Minar-i Chakari's total height, measured at the central axis, showed slightly more than 27 m. (88.5 ft.). A careful survery, carried out by the Afghan Institute of Archaeology and the British Institute of Afghan Studies in 1975/76, fixed the total height at 28.6 m. (93.8 ft.) - by taking the sloping ground into account.

As only a very small portion of its north (valley) facade had survived, the dimensions of the pedestal were difficult to reconstruct. It can only be said with confidence that is was of a cubic shape and covered a square of *ca.* 8 m. x 8 m. (26.2 ft. sq.). On three sides, the pedestal had been so dangerously reduced - to not much more than the diameter of the column shaft itself - that a collapse seemed imminent. A first attempt at stabilizing the Minar, undertaken in 1923 and using unskilled local labor, had been of very limited value as not much of it was left in 1965. The Afghan/British restoration work of 1974 and 1975/76 was successful in stabilizing the Minar with a stone-and-

concrete pedestal of cone-shape and a hidden reinforced concrete ring beam immediately above it. This changed the outer appearance of the Minar considerably, and the last traces of the Greek column base were lost in the process. A genuine restoration of the pedestal was not attempted - it must have become clear at the time that we are utterly unable to rebuild larger tracts of so-called Buddhist *(diaper)* masonry in its original, highly sophisticated quality today - particularly in a remote place like that of the Minar-i Chakari.

The column base of the Minars was of the Attic order - very familiar to Graeco-Bactrian and Gandharan art and architecture, *e.g.* in Ai Khanum and Surkh Kotal. The Black Tower had only faint traces left, barely visible in the column's contour lines. In this instance, however, the Red Tower had preserved more: the clearly visible channel between the bulges of the Attic *torus-scotia-torus* base, the upper bulge protruding less than the lower.

The column base supported a cylindrical column shaft of sturdy proportions. (Illus. 6) In the case of the Black Tower it was some 12 meters. (39.4 ft.) high, the lowest circumference measured 19.08 m. (59.3 ft.) at the base tapering to some 4.5 m. (14.8 ft.) at the top.

The Minar-i Chakari's shaft showed one peculiarity: a lean of slightly more than 4° - visible best from the southwest. Thus, the top of the Minar was about 2 m. (6.6 ft.) off the vertical axis. This tilt was not straight, but curved, and more pronounced on the outer side, the inner side being almost straight. This twist is said to have been caused by a stronger erosion on the south side due to the prevailing wind, rain, and ice from that direction scouring out mortar between the facing stones. But the Minars were not hollow. Instead, their interiors were solidly filled up with well-cemented rubble masonry. My own impression, therefore, is that the Black Tower was in fact built that way - that the enormous stone masses of the column shaft somehow

went out of control during construction time. The Red Tower did not show any such congenital defects. (Illus. 1)

The most astonishing part of the Kabul Minars, no doubt, was the column capital. Its total height almost equaled that of the column shaft and was of an intricate, composite nature. The lower part is a grandchild of the "full-blooded campaniform capital of the Asokan monoliths" to use the words of P. Brown in *Indian Architecture* (1942). In other words: it adopted the bell-shaped capitals of the monolithic stone pillars or *lats* of the third Indian emperor Ashoka. Both can be traced back to the famous capitals in the royal palaces of Achaemenid Susa and Persepolis. The upper capital elements can be described as two hemispherical shapes, piled up with the two half-round sides facing each other, or as a dome and a bowl separated by an intermediate disk. (Illus. 5) This motif is much less Mediterranean than it is genuine Indian - the two roots out of which the composite art of Gandhara has grown. There are bas relief scenes on the pedestals of many Buddha statues showing free-standing columns with similarly composite dome-and-bowl capitals. Here they represent fire altars flanked by pious adorants. Yet, it seemed strange that in Buddhism - as in Zoroastrianism - fire should be worshiped. H. Ingholt, in *Gandharan Art in Pakistan* (1957), drew this conclusion:

> "The fire altar... probably is to be explained by the syncretism ripe at Gandhara at this time ... Sasanian coins portrayed the fire altar - emblem of the chief Zoroastrian deity, Ahuramazda - being worshiped by the reigning monarch. Here it may well represent the Buddha, who in the minds of his worshippers was the equal of Ahuramazda in power."

This may serve as a first indication of the fact, that the slender *stambhas* represented the Buddha and were as such objects of special veneration.

That the Minars of Kabul once carried a crowning element on top has never been doubted. Some of the *lats* of Ashoka had sculptures preserved on their capitals, crowned with a Buddhist symbol: so the world-famous *Simha Stambha* of Sarnath - the place of the Buddha's First Sermon in India - carries four lions with the *dharma cakra* on top, the spoked solar wheel and Buddhist symbol of the good law.

On top of the Minar-i Chakari only a pile of rubble was left. The Black Tower's monumental height and its position in the splendid isolation of a harsh mountain world, accessible only on foot, prevented any closer examination. Most widely accepted, however, was the idea that it once carried this "wheel of the good law" as its crown - as its name seemed to prove so convincingly. But the etymology of such names has been called deceptive. As an architect, I had always felt that something circular - *i.e.*, of equal width and height - did not fit on top of these towering monuments. It made no sense from a strictly *formal* point of view. On one old photograph I thought I could discern a small cubic *socle* amongst the rubble up on the Black Tower, but nothing more.

In 1975/76, an iron-pipe scaffolding was erected for restoration work and a closer scrutiny became possible for the first time. What a unique chance for a photographic survey of all the vexing details of the Minar's complex capital from a close distance! And how tantalizing that G.K.Rao in *Afghanistan Archaeological Review* 1 (1979) only wrote: "The debris on top of the abacus was cleared and a rectangular platform revealed." More revealing was what, in her *Historical Guide to Afghanistan* (1977), Nancy H. Dupree had to say about it:

> "During the conservation project carried out by the British Institute of Afghan Studies in cooperation with the Afghan Institute of

> Archaeology, in 1975-76, the remains of a further structure of undetermined nature were discovered on the very top of the Minar; it was, perhaps, the «umbrella mast» common to Buddhist structures in many countries."

Such an oblong crowning would make so much better sense: a *high* "umbrella mast" *(chattravali)* - on a tall column - in an *elevated* place. One impressive example of such a column crowning has, in fact, been preserved in a votive stupa surrounded by four slender *stambhas*, each carrying a tiny *chattravali*-crowned stupa on its capital. It is now in the Metropolitan Museum of Art, New York.

CONSTRUCTION

Unlike their distant Indian prototypes - the monolithic Mauryan *lats* - the *stambhas* near Kabul were built in a particular type of masonry. The building material for it was close at hand anywhere in Afghanistan: living rock or, to be more precise, white quartz and green schist.

The structural system of the columns was simple. The accumulating gravity loads were brought vertically - *i.e.*, within the solid column shaft and in the most direct way - down to the bedrock, the best of all possible foundations. As free-standing columns, the Minars did not have to carry any dead loads. They can be considered as vertical compression members and first of all had to resist possibly dangerous buckling forces. Here, too, the obvious - not very elegant - sturdiness of the column proportions was on the safe side. The ratio of total height to smallest shaft diameter was 27 m. ÷ 4·5 m. = 6 for the Minar-i Chakari. Only figures above 10 constitute a real danger of buckling.

Resistance against wind forces, particularly important in the case of the elevated, exposed location of the Minar-i Chakari, was greatly enhanced by the cylindrical shapes of column shaft and capital. The highest and most exposed element, the crowning - whatever it may have been - was obviously to a much lesser degree "streamlined" and did not withstand the harsh weather conditions. Also, the lowest structural element, the pedestal, eroded much faster for at least two reasons. It was not of cylindrical, but cubic shape; and it had to take the onslaught of snow, ice and water. Hence, it is easy to understand why, on a sloping ground, the mountain side of the pedestal was washed away while a small section in the middle of the opposite (valley) side had survived - protected by the column itself.

The type of masonry of both Kabul Minars is that of all the stupas in the vicinity. It is the product of a very sophisticated building technique which was developed to suit one particular building material: that of schist. It is generally called *diaper masonry*, due to the chequered appearance of its outer surfaces. At times, it was simply called "Buddhist" because it could be seen on all the Buddhist monuments of ancient Gandhara, *i.e.*, the Kabul, Swat, and middle Indus valleys in southeastern Afghanistan and northern Pakistan. (Illu. 7).

The diaper type masonry consists of a form giving an outer *casing* and an inner *core*. The outer casing, some 30-50 cm. (1-1.6 ft.) thick, is made up of very regular layers of about 3 cm. (1.2 in.) thin schist laminae of a reddish to bluish-grey color, their visible face carefully hewn. They were fitted so tightly together that hardly any bonding mortar was needed. The core consists of a coarse, irregular rubble masonry in a thick mortar bed. These two heterogeneous parts were connected in short, rather regular intervals by slabs of whitish quartz, square in section (*ca* .20 cm. x 20 cm.), and up to 1 m. (3.3 ft.) long. Their heads protrude from the surface of the wall and give it its

peculiar chequered appearance - very pleasing to the eye. Yet, in Buddhist times, all structural parts were hidden (and protected) behind at least two different layers of a very strong plaster.

A visit to the Minars during construction time must have been a fascinating sight - for those lucky enough to witness it. Personally, I would have been most interested to see how, after the comparatively easy shaft, the highly complex shapes of the capital sections were built. Two circumferential, wood-filled grooves at either end of the capital seem to indicate the lower and upper anchorage of a giant, temporary wooden mould, needed to assist in building up such intricately curved outer contours.

For the construction of the Minars, a large amount of manpower was required, no doubt, both on the ground and on the scaffolding which probably went up with the towers in sections of some 3 meters (10 ft.) each. The scaffolding holes could best be seen on the Red Tower.

ARCHITECTURAL DECORATION

Beyond the Black Tower's well-preserved capital, not much of the two Minars' architectonic embellishment has survived. What we saw in our days was just the bare skeleton. In the course of their extraordinarily long life span, the two towers had been stripped to their bones. Of their softer skin, *i.e.*, all decorative mouldings in plaster and stucco, nothing at all had been left. Here similar, coeval monuments of culturally related regions serve to help us out with the details of missing parts. One of these areas is the ancient city of Taxila; another - somewhat closer - the Swat valley. Near Mingora, on the south bank of the Swat River, the Italian Archaeological Mission has excavated free-standing Buddhist *stambhas* about one-half and

one-quarter the size. Considerably smaller in size, they served a more decorative purpose, surrounding large main stupas. Careful and intelligent hypothetical reconstructions of these Gandharan-style columns - complete with all component parts such as pedestal, base, composite capital and crowning - provides us with many details of the architectural decor, long ago lost on our Minars. (Illus. 3)

Hence, the cubic pedestal, square in plan, was decorated with base and cornice mouldings. The column proper had an attic base composed of a *scotia* (which had still been visible on the Red Tower) with fillets between two *toruses*, and stood on a plain square plinth or directly on the pedestal. Also, the decorations of our Minars' Indo-Persepolitan capitals were fashioned completely in stucco: acanthus leaves in low relief on the Iranian bell, lotus leaves on the Indian (Gandharan) dome and bowl - as is very clearly visible on analogous columns, found in many Gandharan low relief scenes. And whereas the uniform, homogeneous coats of plaster, covering all surfaces, were generally kept in white, parts of the architectural decoration were sometimes highlighted in color - which in exceptional cases served as an undercoat for gilding.

DATING

The age of the two Kabul Minars depends on the hotly debated question of Kushana genealogy and chronology. The more Gandharan art and Kushana history have been discussed in the last 150 years, the less it seemed possible to agree on relative, let alone absolute dates. Unlike Ashoka's *lats*, our two Minars stood uninscribed. Also, they did not yield any relics. At least in the latter respect, the neighboring stupas were of greater help. A. Cunningham noted in *Archaeological Survey of India* 5 (1875):

"Mr. Fergusson also thinks that the pillars are coeval with the *topes*, an opinion in which I fully agree.. Now, the age of this group of *topes* can be ascertained, within very narrow limits, from their contents, which were extracted by Dr. Honigberger. Only two of these topes yielded any results; but these were a gold coin of Wema Kadphises, and an ink inscription in Arian letters on a steatite vase."

With regard to another important piece of evidence, Masson wrote in *Ariana Antiqua* (1841):

"The man employed by M. Honigberger, some year and a half after that gentleman had left Kabul, brought to me for sale two or three gold Indo-Scythic [= Kushana] coins, of the same species as those found in these topes, with a gold coin of Trajan."

Honigberger's vase from the Shewaki stupa disappeared and its Kharoshthi inscriptions have never been read. But the Kushana and Roman gold coins have survived in the famous London and Paris collections and have been carefully studied since. While coin deposits of stupas have been questioned as valid dating evidence by some scholars, the reasoning of D.W. MacDowall is convincing when he remarked during a Berlin symposium (1986): "Before we reject the prima facie date suggested by a coin deposit we need strong evidence that it is inconsistent with other data." Today what A.F.R. Hoernle has written long ago in the *Proceedings of the Asiatic Society of Bengal* (1879) is acceptable:

"It follows that the coins which are found in the Topes must have been placed in them, as being contemporary and current, whether native and common.... or foreign and rare. "

After the coins of stupa deposits, further evidence for the question of dating is the type of masonry of the Minars themselves. It can best be compared with what J. Marshall in Taxila (1951)

described as «early fine diaper». He assigned this type to the last quarter of the first century A.D. This dating has been challenged since, but the latest revelations in Kushana chronology show that Sir John was not too far off the truth after all.

And a last help for a relative dating can be found in an architectural detail. This is the bracketed type of cornice which occurs both on the *stambhas* and the stupas. On the Kabul Minars, the finely-cut double brackets were part of the lower cornice of the capital's Persepolitan bell - totally destroyed at the Red Tower but well preserved way up on the Minar-i Chakari. A certain evolution of this recurring architectural feature allows us to place the monuments in a relative chronological order. We can see that the double brackets of the Minars best resembled those of the Guldara stupa (seven gold coins of Vima II and one of Kanishka), but clearly antedate the heavy consoles of the Shewaki stupa (one gold coin each of Vima II, Kanishka, and Trajan) where this detail may already be called a dental cornice. (Illus. 8)

All told, we are tempted to place the erection of the two Minars near Kabul broadly into the reign of the third Kushana emperor, Vima (II) Kadphises - or from the very last years of the first into the dawning of the second century A.D.

ORIGIN, PURPOSE, AND MEANING

Buddhist *stambhas* excavated and painstakingly restored by Dr. Faccenna and his Italian Archaeological Mission at Saidu Sharif I and Panṛ I near Mingora could be taken as genuine replicas of our Minars. Yet, the smaller Swat *stambhas* are a generation or so older. We are, therefore, inclined to assume that this hybrid type of column traveled

with the first Kushanas from the Swat and Gandhara regions up the Kabul valley to the Kohistan.

After the death of the last Greek king Hermaios, a century earlier, the old Paropanisadai province had for the first time been overrun by Yue-zhi nomads who then moved the capital from *Alexandria ad Caucasum to* the lesser city of Ortospana – strategically located near the famous trivium or junction of three important highways - which they renamed something like Kabul. On their way to Bactria, the Kushanas, after forcefully bringing all five Yue-zhi fiefs under their control, had only then been able to recapture the Upper Kabul valley from the Indo-Parthians or Pahlavas. Right with the Kushana *Shogun*, who called himself *dhramatidasa* or "Steadfast [believer] in the Buddhist law," came the first monasteries near the provincial capital of their new patrons, modern Begram some 60 km. north of Kabul. The *floruit* of their settlements was to come some two generations later, early in the second century A.D., marked by the erection of the tall Minars.

After these quick glimpses into their history, the significance of the once truly spectacular twin towers seems more difficult to expound. Of the few archaeologists who visited the Minars and left us a record of their arduous climb, one was A. Toynbee. In *Between Oxus and Jumna* (1961), he noted the following impressions:

> "The Minar-i-Chakri is an enigmatic monument. It is on the grand scale... The masonry is in the diaper style as that of the stupa below, and this diaper-work suggests ... that both monuments were built in the Kushan Age. What ever the date of the column may be, it is a child of the marriage of Greek with Persian architecture... Who erected this great column on these rugged heights? What did its erection signify? It must have cost a vast expenditure of labour. So presumably it commemorates some important person, human or superhuman, or, alternatively, some important event, historic or legendary. The puzzle presents itself, but remains unsolved."

If the Minar-i Chakari were only an isolated monument, its erection could indeed glorify a historic event. But ruins in the vicinity signify that the *stambha* once was part of a monastery - as yet unexcavated as are most Buddhist settlements near Kabul, with some exceptions such as the stupa-complex in the "Vale of Flowers," Guldara. Hence, the glorification can only be that of one historic person: of the Indian prince Siddhartha Gautama who became the Buddha some 500 years ago.

In early Buddhism, the significance of the *stambha* was that of an aniconic symbol of the Enlightened One who, for so many centuries, remained beyond any representation in human form. This religious concept, translated into suitable architectonic expression became closely related to Hinayana Buddhism. When out of the many monasteries of the Swat region the new Great Vehicle doctrine emerged, the *stambha* as a Hinayanist symbol of aniconic worship was doomed. In Mahayana Buddhism the stupa was moved to the very center and assumed overpowering dimensions. The *stambha* survived for a while as a decorative element on the perimeter, *i.e.* in a very characteristic architectonic concept of Gandharan origin - the columned stupa - and then went out of service. In such circumstances, the Kabul Minars take on special importance as the last grand-scale specimen of the Hinayana cosmic pillar J.G. Irwin has written so much about, *e.g.*, in 1987 in honor of Giuseppe Tucci:

> "... Let us hope that we have finally established a place for the cosmic pillar in Buddhism as a cosmogonic image . .. It equally served as a symbol of the Buddha's Enlightenment, mythically identified with his triumph over the demon Mara... Much more research needs to be done... The Minar-i-Chakri, literally, "object that gives light" ... will then be understood as one of the most dramatic expressions surviving from the ancient world."

Such research will now be a posthumous effort. Through natural

٩٩

agents and man-made calamities, Afghanistan's and also the world's cultural heritage has, in the year 1998, lost one last grandiose symbol of spiritual enlightenment.

Yet, the high historic value of the Kabul Minars has survived in the guise of another extremely beautiful form. As an architectural achievement, it was again employed to fulfil its inherent purpose in the service of another world religion. Here, it has witnessed an evolution which lead to spectacular heights - in the true sense of the word.

In *Pharos* (1909), his fundamental monograph on towers, H. Thiersch remarked that the word *minaret* can etymologically be traced back to Arabic *manara*, meaning a place that gives light - as all minarets of Egypt had gone back to the Pharos, the world-famous, 120 m. (400 ft.) high light tower of Alexandria, dating from the third century B.C. The author goes on:

> The Islamic countries of the East are characterized by minarets ... circular in plan and cylindrical or conical in elevation. The origin of this round minaret remains in the dark... Not the tower of Samarra, and less even the one of Delhi, can be considered the source... The origin... must be looked for in other regions and older times... in those border lands between India and Persia which today are mainly included in Afghanistan. Here we find the oldest cylindrical towers I know ... It is certainly not a proof, but a welcome indication ... of their congeniality with mosque towers that the local Muslims call them Minar.

Hence, the column-shaped minarets in East and West from lofty heights call out the inspiring message of enlightenment the Minars had once conveyed to the people of Kabul.

December 1998

SPACH LIBRARY SERIES

3

MINAR-I CHAKARI

Afghanistan's Lost and Unsolved Architectural Riddle of Great Antiquity

Chris M. Dorn' eich

ACKU

Society for the Preservation of Afghanistan's Cultural Heritage
1999